

Geweld tegen vrouwen in conflict- en postconflictsituaties

Een overzicht van de belangrijkste internationale beschermingsmechanismen, evoluties en uitdagingen

Karel De Meester

Onder wetenschappelijke begeleiding van Prof. dr. Jan Wouters

0. INLEIDING EN AFBAKENEN ONDERWERP

Deze verhandeling schetst een globaal beeld van de belangrijkste beschermingsmechanismen inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties en in postconflictsituaties. Het probleem zal zowel bekeken worden vanuit de invalshoek van de internationale mensenrechtenbescherming, vanuit de invalshoek van de bijzondere bescherming van het internationale humanitaire recht en vanuit de invalshoek van het internationaal strafrecht. Hierbij zal de nodige aandacht besteed worden aan evoluties en aan de grootste tekortkomingen en uitdagingen vandaag met betrekking tot de bescherming van vrouwen in conflict- en postconflictsituaties.

Dit artikel behandelt niet het volledige, omvangrijke thema van geweld tegen vrouwen maar beperkt zich tot geweld tegen vrouwen in conflict- en postconflictsituaties, niet in het minst omdat vrouwen in dergelijke conflictsituaties zich in een uiterst kwetsbare positie bevinden waaraan door het internationale recht te lang te weinig aandacht werd besteed. Bovendien is geweld tegen vrouwen op heden zo wijdverspreid in conflictsituaties dat gewag wordt gemaakt van een nieuwe epidemie. Aan de bijzondere bescherming in het humanitaire recht en door de verschillende internationale tribunalen zal verder speciale aandacht worden verleend, evenals aan de tekortkomingen in de internationale bescherming.

Het geven van een opsomming van alle mogelijke verschijningsvormen van geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties kan niet de bedoeling zijn van dit schrijven. Die verschijningsvormen zijn zeer divers, we moeten dan ook aannemen dat het geven van een exhaustieve lijst van die verschillende

verschijningsvormen een onmogelijke opgave is.¹ Bovendien is een even grondige studie van die verschillende verschijningsvormen van geweld tegen vrouwen in conflict- en postconflictsituaties niet mogelijk hier, gezien de beperkte omvang van dit artikel. Er zal worden aangetoond dat de aandacht van onder meer de Verenigde Naties zich toespitst op een aantal bijzondere verschijningsvormen van geweld tegen vrouwen. Op de wenselijkheid van een dergelijke gefocuste aandacht zal worden ingegaan.

In deze verhandeling zal vooral bijzondere aandacht besteed worden aan het grote probleem van seksueel geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Dit vooral omdat duidelijk is dat seksueel geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties vaak enorme proporties aanneemt, zo bijvoorbeeld door het gebruik van seksueel geweld als oorlogsstrategie of als wapen van etnische zuivering (*ethnic cleansing*). Bovendien zal worden aangetoond dat de straffeloosheid inzake geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties ook vandaag nog steeds een groot probleem vormt.

Deze focus mag niet op die wijze geïnterpreteerd worden als zouden andere vormen van geweld tegen vrouwen daaraan ondergeschikt zijn als bestond er een hiërarchie. Als men bijvoorbeeld denkt aan de wijdverspreide fysieke mishandeling en foltering van vrouwen tijdens de genocide in Rwanda in 1994, begrijpt men dat andere vormen van geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties een even grove schending kunnen uitmaken van de mensenrechten en het internationale humanitaire recht. Deze specifieke aandacht voor seksueel geweld neemt ook niet weg dat er aandacht wordt besteed aan de recente kritiek van een aantal auteurs op de focus door de internationale gemeenschap op seksueel geweld vanuit de opvatting dat ook de nodige aandacht zou moeten besteed worden aan andere aspecten die betrekking hebben op de impact die conflictsituaties hebben op vrouwen.²

In dit schrijven zal verder worden aangetoond hoe het probleem van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties slechts recentelijk de aandacht kreeg die het verdient. De oorlog in Ex-Joegoslavië zorgde ervoor dat dit probleem plots bovenaan de internationale agenda belandde. De massale verkrachtingen die plaatsvonden in de oorlogen in Bosnië en Herzegovina zorgden ervoor dat het probleem van het gebruik van verkrachting als oorlogsstrategie vanaf dat moment heel wat aandacht kreeg.³

¹ Een aantal verschijningsvormen worden opgesomd *infra*, sub I.1.5.

² Zie bijvoorbeeld: C. LINDSEY, "Women and war", *I.R.R.C.* 2000, 561

³ Een verdere analyse van deze plotse aandacht, *infra*, sub I.3.

Ten slotte wordt de nodige aandacht besteed aan postconflictsituaties. Het specifieke probleem van geweld tegen vrouwen na het beëindigen van het conflict of tijdens vredesoperaties wordt behandeld evenals het probleem van geweld tegen vrouwen door vredeshandhavers.

1. DEFINITIES EN HISTORISCH OVERZICHT

1.1. BEGRIPPEN

1.1.1. Inleiding

In dit seminarie zal vooral aandacht worden besteed aan *gender based violence* en seksueel geweld tegen vrouwen. Hieronder worden een aantal werkdefinities gegeven die gehanteerd zullen worden in dit seminarie. Ze zijn gebaseerd op niet-bindende aanbevelingen en andere niet bindende internationale instrumenten of *soft law*. Dit omdat precieze definities ontbreken in de huidige internationale verdragen.

1.1.2. Gender based violence (GBV)

Deze term is afkomstig van het CEDAW-Comité.⁴ In haar aanbeveling n° 19 omschrijft het Comité gender based violence als geweld dat gericht is tegen vrouwen omwille van hun vrouw zijn of geweld dat vrouwen disproportioneel treft.⁵ Het omvat daden die een fysiek, mentaal of seksueel letsel of lijden veroorzaken en bedreigingen met dergelijke daden. Het omvat ook dwang en andere vrijheidsberovingen.

1.1.3. Geweld tegen vrouwen

Voor een definitie kan verwezen worden naar de Verklaring inzake de uitbanning van geweld tegen vrouwen van 20 december 1993.⁶ Geweld tegen vrouwen wordt in de Verklaring inzake de uitbanning van geweld tegen vrouwen omschreven als elke daad van *gender based violence* die resulteert in of normaal resulteert in fysiek, psychisch of seksueel letsel of lijden, daarin begrepen bedreigingen met dergelijke daden, dwang of willekeurige vrijheidsberoving, ongeacht of die in het openbaar of in de privé-sfeer plaatsvinden.⁷

⁴ Dit CEDAW-Comité wordt besproken, *infra*, sub III.2.1.

⁵ General Recommendation n° 19, UN Doc. A/47/38, 29 januari 1992, nr. 6, *infra*, sub III.2.1. voor de bespreking van deze aanbeveling.

⁶ United Nations, *Declaration on the elimination of violence against women*, UN Doc. A/Res/48/104, New York, 12 februari 1994, *infra*, sub III.2.2.

⁷ Art. 1 Declaration on the elimination of violence against women: "Any act of gender-based violence that results in, or is likely to result in, physical, sexual or psychological harm or suffering

1.1.4. Seksueel geweld tegen vrouwen

Seksueel geweld kan omschreven worden als elke vorm van seksueel misbruik of seksuele exploitatie. Seksueel geweld vereist een seksueel element. Het gaat om elke daad of poging of dreiging van seksuele aard die resulteert in of kan resulteren in psychisch, fysiek of emotioneel lijden.⁸ Het is een vorm van *gender based violence (GBV)* en een vorm van geweld tegen vrouwen.⁹ In vele gevallen zal GBV seksueel geweld uitmaken. Nochtans zijn vormen van GBV denkbaar, geweld dat gericht is tegen vrouwen omwille van hun vrouw zijn, die geen seksueel geweld inhouden. Zo bijvoorbeeld het gericht uitroeien van vrouwen in conflictsituaties.

1.1.5. Vormen van seksueel geweld tegen vrouwen in conflictsituaties

Seksueel geweld in conflictsituaties neemt vele vormen aan. Samen met de groeiende aandacht in het internationale recht voor deze problematiek hebben een aantal auteurs een poging ondernomen om een overzicht te geven van de verschillende vormen van seksueel geweld tegen vrouwen.¹⁰ Zij baseren zich vooral op het werk dat door internationale gouvernementele organisaties en niet-gouvernementele organisaties werd verricht. Men moet stellen dat het waarschijnlijk onmogelijk is om op exhaustieve wijze hiervan een overzicht te geven. De belangrijkste vormen zijn onder meer: verkrachting¹¹, seksuele slavernij of gedwongen prostitutie¹², seksuele verminking¹³, gedwongen

to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or in private life." It is a form of gender-based violence and includes sexual violence."

⁸ Hier kan ook verwezen worden naar het arrest *Akayesu* van het internationaal straftribunaal voor Rwanda: daar stelde het tribunaal dat ook van seksueel geweld sprake kan zijn zonder enig fysiek contact: *Prosecutor v Akayesu* (ICTR-96-4-T), judgement, 2 september 1998, § 688: *[S]exual violence is not limited to physical invasion of the human body and may include acts which do not involve penetration or even physical contact. The incident described by Witness KK in which the Accused ordered the Interahamwe to undress a student and force her to do gymnastics naked in the public courtyard of the bureau communal, in front of a crowd, constitutes sexual violence. ... Sexual violence falls within the scope of "other inhumane acts" set forth in Article 3(i) of the Tribunal's Statute, "outrages upon personal dignity," set forth in Article 4(e) of the Statute, and "serious bodily or mental harm," set forth in Article 2(2)(b) of the Statute."*; Voor een bespreking van dit arrest: *infra*, sub III.3.2.

⁹ In die zin: IRIN, *Our bodies their battle ground: gender based violence in conflict zones*, september 2004, te vinden op <http://www.irinnews.org/webspecials/gbv/default.asp>, laatst bezocht op 8 april 2005.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld J. GARDAM en M. JARVIS, "Women and armed conflict: the international response on the Beijing platform for action", *Col. Hum. Rts L. Rev.* 2000-01, 1-66

¹¹ Zie bijvoorbeeld C. CHINKIN, "Rape and sexual abuse of women in International Law", *E.J.I.L.* 1994, 326-341; A. STIGLMAYER, (ed.), *Mass rape: the war against women in Bosnia-Herzegovina*, 1993, 232; C. NIARCHOS, "Women, war and rape: challenges facing the international tribunal for the former Yugoslavia", *H.R.Q.* 1995, 649-690

¹² Een historisch voorbeeld hiervan zijn de "ianfu" of "comfort women" die seksuele diensten verleenden aan de Japanse soldaten tijdens WO II, zie K.-D. ASKIN, *War crimes against women, prosecution in international war crimes tribunals*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1997,

sterilisatie, gedwongen zwangerschap¹⁴, seksuele vernedering¹⁵, gedwongen abortus¹⁶ en vrouwenhandel.¹⁷

1.2. DE OMVANG VAN HET PROBLEEM VANDAAG

Vandaag is geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties eerder de regel dan de uitzondering. Het volstaat de rapporten van de speciale rapporteur van de Verenigde Naties inzake geweld tegen vrouwen erop na te lezen om in te zien dat in praktisch elk conflict sprake is van geweld tegen vrouwen.^{18 19} Geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties heeft epidemische proporties bereikt. Het lichaam van vrouwen lijkt vandaag het slagveld te zijn geworden waarop strijdende groepen slag leveren.²⁰

Hoewel er op dit ogenblik aanzienlijk wat rapporten en rechtsartikelen te vinden zijn over geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties, is die aandacht voor dit probleem van recente datum. In de internationale gemeenschap is de laatste decennia een bijzondere gevoeligheid gegroeid voor deze problematiek, waar deze aandacht voordien zeker niet evident was. Het keerpunt is zonder twijfel het conflict in ex-Joegoslavië.²¹ Het is niet de bedoeling van dit seminariewerk om een volledige historische analyse te geven van dit fenomeen. Hiervoor kan verwezen worden naar de bestaande werken.²² Hieronder zal wel kort ingegaan worden op de moeizame erkenning van het probleem van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties.

73 e.v., algemeen over seksuele slavernij: V. OOSTERVELD, "Sexual Slavery and the International Criminal Court: advancing international Law", *Mich. J. Int. L.* 2004, 605-651

¹³ Zie bijvoorbeeld over seksuele verminking tijdens de genocide van 1994: Human Rights Watch, *Scattered lives, sexual violence during the Rwandan Genocide and its aftermath*, 1 september 1996

¹⁴ A. STIGLMAYER, (ed.), "l.c.", 131- 137

¹⁵ Human Rights Watch, *We will kill you if you cry, sexual violence in the Sierra Leno conflict*, januari 2003

¹⁶ Human Rights Watch, *Kosovo background, sexual violence as international crime*, 10 mei 1999

¹⁷ Human Rights Watch, *We will kill you if you cry, sexual violence in the Sierra Leno conflict*, januari 2003

¹⁸ Inzake de functie en bevoegdheid van de speciale rapporteur van de Verenigde Naties inzake geweld tegen vrouwen: *infra*, sub III.2.4.

¹⁹ Zie ondermeer: United Nations, *Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences: Violence perpetrated and/or condoned by the State*, Ms. R. Coomaraswamy, UN Doc. E/CN.4/1998/54, 26 januari 1998, 4

²⁰ E. REHN en E.J. SIRLEAF, *Women, war and peace, the independent experts' assessment on the impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building*, New York, United Nations Development Fund for Women, 2002, 10

²¹ Zie bijvoorbeeld C. LINDSEY, "Women and war", *I.R.R.C.* 2000, 566

²² Zie bijvoorbeeld K.-D. ASKIN, "l.c.", 5 e.v.

1.3. DE MOEIZAME ERKENNING VAN VROUWENRECHTEN ALS MENSENRECHTEN: EEN HISTORISCH KADEREN VAN HET BEGRIP GEWELD TEGEN VROUWEN

De hedendaagse aandacht voor het probleem van geweld tegen vrouwen heeft niet altijd bestaan. De Verenigde Naties in de eerste plaats zijn decennialang blind geweest voor deze problematiek. De internationaalrechtelijke erkenning van de ernst van dit probleem kan historisch gesitueerd worden in de jaren negentig. Het conflict in Ex-Joegoslavië plaatst het probleem van geweld tegen vrouwen op de internationale agenda. Voordien werd geweld tegen vrouwen in gewapende conflicten zoals verkrachting en andere vormen van GBV beschouwd als een betreuwenswaardig maar onvermijdelijk neveneffect van gewapende conflicten.²³

Geweld tegen vrouwen is een veel ouder probleem. Vandaag bestaan voldoende bewijzen dat seksueel geweld tegen vrouwen op grote schaal plaatsvond tijdens de tweede wereldoorlog.²⁴ In schril contrast daarmee staat het stilzwijgen hierover door de verschillende oorlogstribunalen. Een mogelijke verklaring voor dit stilzwijgen kan onder meer gevonden worden in de vaststelling dat beide zijden zich schuldig hebben gemaakt aan geweld tegen vrouwen. Hoewel het humanitaire recht voorzag in een verbod van seksueel geweld is er noch in het charter van het Nürnberg-tribunaal, noch in het charter van het Tokyo-tribunaal enige verwijzing terug te vinden naar seksueel geweld.²⁵ Verkrachting wordt niet aangeduid als oorlogsmisdaad. Nochtans bestempelde bijvoorbeeld de *Lieber Code*, als eerste poging tot codificatie van het oorlogsrecht, verkrachting als een ernstige schending van het oorlogsrecht²⁶ en bestrafte de *Lieber Code* personen die zich schuldig maakten aan verkrachting van de inwoners van een vijandig land.²⁷

Ook onder artikel 46 van de vierde Conventie van Den Haag kan verkrachting worden begrepen.²⁸ Dit artikel stelt ondermeer dat de eer van de familie gerespecteerd moet worden. De term 'eer van de familie' wordt dan zo geïnterpreteerd dat ook verkrachting daaronder begrepen wordt. Het

²³ C. CHRISTINE, "Rape and Sexual Abuse of Women in International Law", *E.J.I.L.* 1994, 334

²⁴ Zie bijvoorbeeld: K.-D. ASKIN, "*l.c.*"; 49 e.v.; NIARCHOS, C., "Women, war and rape: challenges facing the international tribunal for the former Yugoslavia", *H.R.Q.* 1995, 677

²⁵ E. JARVIS, *Women 2000, sexual violence and armed conflict: United Nations response*, New York, United Nations Press, april 1998, 3; J. GARDAM, "Women, human rights and international humanitarian law" *I.R.R.C.* 1998, 422

²⁶ Art. XLIV Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (*Lieber Code*), 24 April 1863; deze *Lieber Code* was enkel van toepassing op de Amerikaanse strijdkrachten maar kwam grotendeels met de bestaande internationale verdragen en gewoonten inzake oorlogsrecht.

²⁷ Art. XLVII *Lieber Code*

²⁸ Art. 46, Verdrag IV aangaande de wetten en gebruiken bij oorlog te land, Den Haag, 18 oktober 1907: "*Family honour and rights, the lives of persons, and private property, as well as religious convictions and practice, must be respected. Private property cannot be confiscated*"; T. MERON, "Editorial comment: rape as a crime under international humanitarian law", *A.J.I.L.* 1993, 425

internationaal tribunaal van Nürnberg was bevoegd voor zowat alle inbreuken op het oorlogsrecht en de internationale gewoonten maar naar verkrachting was geen enkele verwijzing terug te vinden. Nochtans is wel een verwijzing naar geweld tegen vrouwen te vinden in de *Control Council Law Ten* (CCL 10) die de veroordeling mogelijk moest maken van verdachte Nazi oorlogsmisdadigers door nationale rechtbanken.²⁹ Geen enkele van de twaalf processen op basis van deze CCL 10 had echter betrekking op geweld tegen vrouwen. Voor het internationaal straftribunaal van Tokyo werden een aantal aanklachten op basis van onder meer seksueel geweld aangebracht. Slechts in een klein aantal van deze zaken werd een veroordeling op basis van seksueel geweld uitgesproken, onder meer op basis van verkrachting.³⁰

De naoorlogse internationale gemeenschap bleef lange tijd blind voor het bestaan van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Slechts zeer geleidelijk aan worden binnen de Verenigde Naties initiatieven genomen om het lot van vrouwen te verbeteren. Een eerste expliciete verwijzing naar geweld tegen vrouwen in conflictsituaties is terug te vinden in de *Verklaring inzake de bescherming van vrouwen en kinderen in noodsituaties en gewapende conflicten* van 1974.³¹ Deze verklaring werd aangenomen door de Algemene Raad op vraag van de Economische en Sociale Raad, die het nodig achtte om in een bijzondere bescherming te voorzien voor een aantal bijzonder kwetsbare groepen.³² Een effectief middel was deze verklaring niet. Ze beperkte zich tot het wijzen op het lijden van vrouwen en kinderen tijdens gewapende conflicten en wees de staten op hun verplichtingen daaromtrent onder de Conventies van Genève.³³ Tot in de jaren '80 ontbreekt elke expliciete verwijzing door de Verenigde Naties naar seksueel geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Een verwijzing naar seksueel geweld tegen vrouwen is terug te vinden in de *Nairobi forward looking strategies for the advancement of women* van 1985 maar een expliciete verwijzing naar de kwetsbare positie van vrouwen voor seksueel geweld tijdens oorlogssituaties ontbreekt eens te meer.³⁴

²⁹ Control Council Law N° 10: "Atrocities and offences, including but not limited to murder, extermination, enslavement, deportation, imprisonment, torture, rape or other inhumane acts committed against any civilian population, or persecutions on political, racial or religious grounds whether or not in violation with the domestic laws of the country where perpetrated."

³⁰ J. GARDAM, "l.c.", 422

³¹ United Nations, *Declaration on the protection of women and children in Emergency and armed conflict*, 14 december 1974

³² E. JARVIS, "l.c.", 4

³³ United Nations, *Declaration on the protection of women and children in Emergency and armed conflict*, 14 december 1974 : "All States shall abide fully by their obligations under the Geneva Protocol of 1925 and the Geneva Conventions of 1949, as well as other instruments of international law relative to respect for human rights in armed conflicts, which offer important guarantees for the protection of women and children".

³⁴ United Nations, *Report of the world conference to review and appraise the achievements of the United Nations Decade for women: equality, development and peace*, UN Doc. A/CONF.116/28/Rev.1, 15-26 juli 1985, §243, §258, §261, §262

Een eerste initiatief inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties dat vaak over het hoofd wordt gezien was de *United Nations Compensation Commission* (UNCC) voor de vergoeding van schadegevallen ingevolge de inval in 1991 van Irak in Koeweit³⁵. De UNCC heeft beslist dat onder de compensaties voor ‘*serious personal injury*’ ook schadevergoeding voor mentale en psychische letsels door seksueel geweld begrepen moet worden.³⁶

Het conflict in Ex-Joegoslavië betekende een echte ommekeer. Tijdens het conflict werd op grote schaal geweld tegen vrouwen gepleegd. De Veiligheidsraad installeerde een expertencommissie om de schendingen van het internationale humanitaire recht te onderzoeken.³⁷ Deze commissie registreerde 1100 zaken van seksueel geweld tegen vrouwen. De meeste werden gepleegd in Bosnië en Herzegovina in 1992.³⁸ In haar eindrapport stelde de expertencommissie vast dat de meeste daden van seksueel geweld gepleegd waren door Bosnische Serviërs en stelde dat er aanwijzingen waren van een patroon van seksueel geweld door de Bosnische Serviërs.³⁹ Vervolgens stelde de VN commissie mensenrechten T. Mazowiecki aan als speciale rapporteur inzake de mensenrechtensituatie in het gebied van ex-Joegoslavië. Hij stelde vast dat verkrachting als wapen van etnische zuivering (*ethnic cleansing*) was gebruikt in Bosnië-Herzegovina en in Kroatië en dat personen in een machtspositie niets hadden ondernomen om die misbruiken tegen te gaan.⁴⁰ Deze aandacht was het begin van een ruimere internationale aandacht voor de problematiek. Hierop zal nog meermaals teruggekomen worden in dit seminarie.

³⁵ United Nations, *Security Council Resolution 687*, UN Doc. S/RES/687, 8 april 1991, de UNCC bevindt zich in een finaal stadium, verwacht wordt dat tegen juni 2005 de laatste klachten behandeld zullen zijn.

³⁶ United Nations, *Recommendations made by the panel of commissioners concerning personal claims for serious personal injury or death*, Un Doc. S/AC.26/1994/1, 26 mei 1994, 37

³⁷ United Nations, *Security Council resolution 780*, Un Doc. S/RES/780, 6 oktober 1992

³⁸ E. JARVIS, “*l.c.*”, 6

³⁹ United Nations, *Final report of the commission of experts established pursuant to security council resolution 780*, UN Doc. S/1994/674, 24 mei 1994, § 4(a), §10, §21 en §21

⁴⁰ United Nations, *Report on the situation of human rights in the former Yugoslavia*, UN Doc. E/CN.4/1994/5, 30 juni 1993, §8

2. BUITENGEWONE BESCHERMINGSMECHANISMEN IN CONFLICTSITUATIES: DE BESCHERMING VAN HET HUMANITAIRE RECHT

2.1. INLEIDING

Het internationale humanitaire recht of *jus in bello* voorziet in een bijzondere bescherming in tijden van conflict. Naast bepalingen die op alle burgers zonder onderscheid van toepassing zijn bevat het humanitaire recht een aantal specifieke bepalingen die in een bijzondere bescherming voor vrouwen voorzien. Hierna worden deze bijzondere bepalingen besproken en zal worden nagaan in hoeverre het humanitaire recht een voldoende bescherming biedt. Daarbij zal ook worden stilgestaan bij de kritiek van een aantal auteurs op de bescherming door dit humanitaire recht.

2.2. DE CONVENTIES VAN GENÈVE⁴¹

De belangrijkste instrumenten van internationaal humanitair recht zijn vandaag zonder twijfel de Conventies van Genève. Deze Conventies bevatten een aantal artikels die op expliciete wijze verwijzen naar seksueel geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. In de vier conventies vindt men een gemeenschappelijk artikel 12, vierde lid dat op algemene wijze stelt dat “vrouwen met alle aan hun geslacht verschuldigde voorkomendheid moeten behandeld worden.”⁴² De vier Conventies en de twee Aanvullende Protocollen⁴³ voorzien daarnaast in een bijzondere bescherming van vrouwen als burgers die niet deelnemen aan het conflict⁴⁴ en in een bescherming van vrouwelijke strijdkrachten die gevangen worden genomen door de vijand.⁴⁵ Hieronder wordt een onderscheid gemaakt tussen de specifieke bescherming in internationale conflicten en deze in interne conflicten.

⁴¹ Verdragen van Genève van 12 augustus 1949, bekrachtiging 3 september 1952, instemming W. 3 september 1952, B.S. 26 september 1952

⁴² Art. 12, vierde lid Verdrag van Genève voor de verbetering van het lot der gewonden en zieken, zich bevindende bij de strijdkrachten te velde en Bijlagen (hierna GCI); art. 12, vierde lid Verdrag van Genève betreffende de verbetering van het lot der gewonden, zieken en schipbreukelingen van de strijdkrachten ter zee en Bijlage (hierna GCII); art. 12, vierde lid Verdrag van Genève betreffende de behandeling van krijgsgevangenen en bijlage, hierna GCIII); art. 12, vierde lid Verdrag van Genève betreffende de bescherming van burgers in oorlogstijd en Bijlagen (hierna GCIV)

⁴³ Aanvullend Protocol I en II, 8 juni 1977

⁴⁴ GCIV en Aanvullend Protocol I

⁴⁵ C. LINDSEY, “*l.c.*”, 573

2.2.1. Internationale conflicten

a. Bescherming van vrouwen die niet actief zijn in het gewapend conflict

Vrouwen die, deel uitmakend van de burgerbevolking, niet deelnemen aan gewapende conflicten genieten een bijzondere bescherming onder de vierde Conventie van Genève en onder Aanvullend Protocol I. De vierde Conventie van Genève voorziet in artikel 27 in een bijzondere bescherming voor elke vrouw tegen elke aanslag op haar eer, in het bijzonder tegen verkrachting, gedwongen prostitutie en elke aanranding van haar eerbaarheid.⁴⁶ Deze bepaling werd ingevoerd als reactie op het misbruik op grote schaal van vrouwen en kinderen tijdens W.O. II. Niet onbelangrijk is de vaststelling dat dit artikel geen bescherming biedt tegen het optreden van de eigen overheid. Artikel 27 biedt slechts bescherming tegen willekeurige acties door de bezettende macht.⁴⁷

Een bepaling die bescherming biedt tegen verkrachting in alle situaties van gewapend conflict was nodig. Die kwam er in 1977. Het eerste Aanvullend Protocol voorziet namelijk in artikel 76 in een uitbreiding van bescherming tot al diegenen die zich binnen het grondgebied bevinden van een partij in het conflict. Dit artikel stelt dat vrouwen een bijzondere bescherming genieten en in elk geval beschermd moeten worden tegen verkrachting, gedwongen prostitutie en elke andere vorm van oneerbare aanranding.⁴⁸ Artikel 75 van hetzelfde protocol verbiedt elke aanslag op de persoonlijke waardigheid, in het bijzonder elke vernederende en ontorende behandeling en elke vorm van aanranding van de eerbaarheid. Daarnaast hebben vrouwen ingevolge de vier Conventies en Aanvullend Protocol I recht op dezelfde bescherming als mannen. Ze hebben recht op een menselijke behandeling, respect voor hun recht op leven en voor hun fysieke integriteit en een bescherming tegen elke vorm van foltering, mishandeling, afpersing en intimidatie.⁴⁹

b. Bescherming van vrouwen die actief zijn in het gewapend conflict

De Conventies beschermen ook vrouwen die actief zijn in het gewapend conflict wanneer ze worden gevangengenomen door de vijand.⁵⁰ Zij worden in het bijzonder beschermd door de derde Conventie van Genève betreffende de behandeling van krijgsgevangenen. Krijgsgevangenen moeten in alle gevallen op een menselijke wijze behandeld worden. Een algemene bescherming voor

⁴⁶ Art. 27 GCIV: “Women shall be especially protected against any attack on their honour, in particular against rape, enforced prostitution, or any form of indecent assault.”

⁴⁷ J. GARDAM, “Women and the law of armed conflict: why the silence?”, *I.C.L.Q.* 1997, 74

⁴⁸ Aanvullend protocol I, art. 76(I): “Women shall be the object of special respect and shall be protected in particular against rape, forced prostitution and any other form of indecent assault.”

⁴⁹ C. LINDSEY, “*l.c.*”, 574

⁵⁰ C. LINDSEY, “Women and war”, *I.R.R.C.* 2000, 573; C. LINDSEY, “Women and war: the detention of women in wartime”, *I.R.R.C.* 2001, 505-520

vrouwen is, zoals hierboven vermeld, terug te vinden in het gemeenschappelijk artikel 14. Daarnaast bevat de derde Conventie van Genève een heel aantal specifieke bepalingen voor de behandeling van vrouwelijke krijgsgevangenen, zoals de verplichting om in gescheiden slaapzalen te voorzien voor mannen en vrouwen⁵¹, gescheiden sanitaire voorzieningen⁵²,... Ook voorziet artikel 75 van het eerste Aanvullend Protocol in de verplichting om mannen en vrouwen apart op te sluiten.⁵³ Het gaat hier om dezelfde bescherming die wordt voorzien bij gevangenneming van vrouwen die geen deel nemen aan het conflict.⁵⁴ Een expliciet verbod zoals in artikel 27 van de vierde conventie van Genève of zoals in het eerste Aanvullend Protocol bestaat niet.

2.2.2. Interne conflicten

a. Bescherming van vrouwen die niet actief zijn in het gewapend conflict

Bescherming wordt hier geboden door artikel 4(2)(e) van het tweede Aanvullend Protocol. Artikel 4 van Aanvullend Protocol II verbiedt: “elke aanslag op de persoonlijke waardigheid, in het bijzonder elke vernederende en ontterende behandeling, verkrachting, gedwongen prostitutie en elke vorm van aanranding van de eerbaarheid.”⁵⁵ Artikel 4(2)(a) verbiedt “elke aanslag op het leven, de gezondheid en het lichamelijke of geestelijke welzijn van personen, in het bijzonder moord, evenals wrede behandeling zoals marteling, vermindering of lijfstraffen in welke vorm dan ook.”⁵⁶ Dit artikel 4 is echter in heel veel gevallen niet van toepassing.⁵⁷ Daarnaast is artikel 3 van de Conventies van toepassing.

b. Bescherming van vrouwen die actief zijn in het gewapend conflict

De Conventies van Genève en de twee Aanvullende Protocollen voorzien niet in een bijzondere bescherming van vrouwen die gevangen genomen zijn. De bescherming hier is dezelfde: gemeenschappelijk artikel 3 van de Conventies en artikel 4(2)(e) van het tweede Aanvullend Protocol zijn van toepassing.

2.3. ENKELE KRITIEKEN OP DE BESCHERMING ONDER DE CONVENTIES

Er bestaat heel wat kritiek op de bestaande bescherming van vrouwen tegen geweld zoals voorzien in de Conventies van Genève. Deze kritieken

⁵¹ Art. 25(4) GCIII

⁵² Art. 29(2) GCIII

⁵³ Art. 75(5) Aanvullend Protocol I

⁵⁴ Bijvoorbeeld art. 85 GCIV, art. 89 GCIV, art. 97 GCIV

⁵⁵ Art. 4(2)(e) Aanvullend Protocol II: “*Outrages upon personal dignity, in particular humiliating treatment, rape, enforced prostitution and any form of indecent assault.*”

⁵⁶ Art. 4(2)(a) Aanvullend Protocol II: “*Violence to the life, health and physical or mental well-being of persons, in particular murder as well as cruel treatment such as torture, mutilations or any form of corporal punishment.*”

⁵⁷ *Infra*, sub II.3.

vertrekken vanuit de vaststelling dat het huidige humanitaire recht er niet in slaagt rekening te houden met de manier waarop vrouwen oorlog ervaren. Het zou ons te ver leiden om in dit seminariewerk na te gaan in hoeverre de ervaring van oorlog door vrouwen en mannen verschilt. Dit verschil werd reeds door andere auteurs behandeld.⁵⁸ De belangrijkste kritiek bestaat erin dat het verbod van geweld tegen vrouwen en verkrachting zoals het in de conventies is opgenomen in een verkeerde categorie zou zijn ingedeeld.⁵⁹

Heel wat feministische analyses kwamen tot de conclusie dat alle bepalingen die bescherming bieden aan vrouwen vertrekken vanuit het oogmerk van 'bescherming' in plaats van uit het oogmerk van 'verbod'.⁶⁰ Deze bepalingen beschermen vrouwen in functie van hun relatie met andere personen, bijvoorbeeld als moeder of in geval van zwangerschap, niet als individu met een eigen, individueel recht.⁶¹ Ze zijn allen opgesteld in termen van eerbaarheid. Vanuit feministisch oogpunt wordt dit begrip 'eerbaarheid' gezien als een concept dat bedacht werd door mannen en weinig te maken heeft met de ervaring van seksueel geweld door vrouwen. Duidelijk is dat het concept van eerbaarheid tekort schiet om het lijden van vrouwen in oorlogssituaties aan te duiden.⁶²

Kritiek is er ook op het feit dat artikel 27 van de vierde Conventie van Genève in tegenstelling tot andere bepalingen van de Conventies niet in een individuele verantwoordelijkheid voorziet.⁶³ Artikel 27 voorziet enkel in een positieve verplichting voor de overheid en stelt dat elke vrouw beschermd moet worden tegen elke aanslag op haar eer en in het bijzonder beschermd moet worden tegen verkrachting, gedwongen prostitutie en elke aanranding van haar eerbaarheid.

Een andere belangrijke kritiek op de bescherming van vrouwen tegen geweld is dat de relevante bepalingen van de Conventies deze schendingen van het internationale humanitaire recht niet zien als een 'grove schending' in de zin

⁵⁸ J. GARDAM, "Women and the law of armed conflict: why the silence?", *I.C.L.Q.* 1997, 55-80; K.-D ASKIN, "The Quest for post-conflict gender justice", *Colum. J. Transnat. L.* 2003, 509-522; J. GARDAM en M. JARVIS, "Women and armed conflict: the international response to the Beijing platform of action", *Col. Hum. Rts L. Rev.* 2000-01, 1-66; E. REHN en E.-J. SIRLEAF, *Women, war and peace, the independent experts' assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building*, New York, United Nations Development Fund for Women, 2002, 155p

⁵⁹ C. NIARCHOS, "Women, war and rape: challenges facing the international tribunal for the former Yugoslavia", *H.R.Q.* 1995, 674; J. GARDAM, "Women and the law of armed conflict: why the silence?", *I.C.L.Q.* 1997, 75; J. GARDAM, "Women, human rights and international humanitarian law" *I.R.R.C.* 1998, 423

⁶⁰ J. GARDAM, "Women and the law of armed conflict: why the silence?", *I.C.L.Q.* 1997, 57

⁶¹ J. GARDAM, "*l.c.*", 57

⁶² C. NIARCHOS, "*l.c.*", 674

⁶³ J. GARDAM, "*l.c.*", 74

van gemeenschappelijk artikel 147 van de vier Conventies van Genève.⁶⁴ De aanduiding van een bepaalde schending van het internationale humanitaire recht als grove schending heeft belangrijke gevolgen aangaande de verplichtingen van de staat. In dat geval rust op de staat immers de verplichting om in adequate wetgeving te voorzien om deze schendingen ongedaan te maken. Bovendien hebben alle staten jurisdictie om onderzoek te verrichten naar dergelijke grove schendingen en om deze te vervolgen. Hoewel een aantal bepalingen in de Conventies, zoals hierboven vermeld, op expliciete wijze verwijzen naar geweld tegen vrouwen, wordt geweld tegen vrouwen of verkrachting niet vermeld in de lijst van grove schendingen.

Men heeft echter geargumenteed dat verkrachting en andere vormen van geweld tegen vrouwen zoals onder meer deze die vermeld zijn in artikel 27 als 'onmenselijke behandeling' moeten aangeduid worden en zodoende wel degelijk onder de opsomming van grove schendingen vallen. Algemeen stelt men dat alle schendingen van de eerbaarheid van de persoon als 'onmenselijke behandeling' moeten worden aangeduid.⁶⁵ Deze redenering werd onder meer gevolgd door de expertencommissie inzake oorlogsmisdaden in Ex-Joegoslavië. In het eindrapport staat te lezen dat elke vorm van verkrachting of seksuele aanranding van vrouwen aan te merken is als 'onmenselijke behandeling', 'foltering' en het 'opzettelijk veroorzaken van groot lijden of ernstige verwonding van lichaam en gezondheid'.⁶⁶

Een laatste probleem houdt verband met de beperkte toepasbaarheid van de Aanvullende Protocollen op interne conflicten. Zoals men weet is het onderscheid tussen louter interne en interstatelijke conflicten van groot belang aangezien op louter interne conflicten Aanvullend Protocol II van toepassing is dat in een mindere bescherming voorziet. Bovendien zijn deze bepalingen niet van toepassing in de gevallen van artikel 1, §2 van het tweede Aanvullend Protocol zijnde "interne ordeverstoringen en spanningen, zoals rellen, geïsoleerde en sporadische daden van geweld en andere daden van gelijke aard".⁶⁷

Van een gewapend conflict is sprake bij het gebruik van geweld door twee of meer staten of tussen de overheid en georganiseerde gewapende groepen of tussen dergelijke groepen binnen een staat. Het is soms moeilijk vast te stellen

⁶⁴ Gemeenschappelijk artikel 147 voorziet in de verplichtingen van staten inzake ernstige schendingen, daarnaast voorziet een gemeenschappelijk artikel een opsomming van deze ernstige inbreuken: art. 51 GCI, art. 50 GCII, art. 130 GCIII, art. 147 GCIV

⁶⁵ J. GARDAM, "l.c.", 75

⁶⁶ United Nations, *Final Report of the commission of experts on the former Yugoslavia*, UN Doc. S/1994/674, § 105: "The Commission deems that article 147 of the same Convention on 'grave breaches' includes rape and other sexual assaults as constituting 'torture or inhumane treatment' and that they are also prohibited because they are among those acts 'wilfully causing great suffering or serious injury to body or health.'"

⁶⁷ Art. 1, §2 Aanvullend Protocol II: "situations of internal disturbances and tensions, such as riots, isolated and sporadic acts of violence and other acts of similar nature."

of een bepaalde situatie verdergaat dan de louter internrechterlijke toepassing van strafrecht en er bijgevolg sprake is van een gewapend conflict waarop het internationale humanitaire recht van toepassing is. Artikel 4(2)(e) van het tweede Aanvullend Protocol verbiedt weliswaar op expliciete wijze verkrachting maar dit Aanvullend Protocol is niet toepasbaar op de meeste hedendaagse interne conflicten. Wel toepasselijk is het gemeenschappelijke artikel 3 van de Conventies maar dit vermeldt niet op expliciete wijze verkrachting.⁶⁸ Ook hier moet een ruime interpretatie een oplossing bieden. Het onderbrengen van seksueel geweld tegen vrouwen onder misdaden tegen de mensheid moet hier redding brengen.⁶⁹ In bepaalde gevallen kan verkrachting inderdaad een misdaad tegen de mensheid uitmaken. Ook de statuten van de internationale tribunalen voor Ex-Joegoslavië, Rwanda en Sierra Leone en van het Internationaal Strafhof volgen deze interpretatie.⁷⁰ Men ziet in dat dit maar een gebrekkige oplossing inhoudt die geen oplossing inhoudt bij niet-systematisch geweld tegen vrouwen of massaverkrachtingen.⁷¹

3. SPECIFIEKE INTERNATIONALE BESCHERMINGSMECHANISMEN INZAKE GEWELD TEGEN VROUWEN IN CONFLICTSITUATIES: EEN GLOBAAL OVERZICHT

3.1. ALGEMEEN

De bescherming die geboden wordt door het internationale humanitaire recht inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties, wordt aangevuld door de bescherming van de internationale mensenrechten. Vooral bij niet-internationale conflicten zal deze bescherming een belangrijke aanvulling betekenen op de bescherming van het internationale humanitaire recht aangezien daar de bescherming die door het humanitaire recht geboden wordt beperkter is. Naast de algemene bescherming die geboden wordt door verdragen zoals het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten of het Europees verdrag van de Rechten van de Mens bestaan een aantal internationale instrumenten die specifiek van belang kunnen zijn inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Alleen deze specifieke instrumenten zullen in het kader van dit seminarie worden besproken. Vooral in de internationale mensenrechtenbescherming eerder dan in het humanitaire recht

⁶⁸ J. GARDAM, "l.c."76

⁶⁹ T. MERON, "Rape as a crime under international humanitarian law", *A.J.I.L.* 1993, 427

⁷⁰ Art. 5 Statuut van het internationaal tribunaal voor Ex-Joegoslavië; art. 3 Statuut van het internationaal tribunaal voor Rwanda; art. 3 Statuut van het internationaal tribunaal voor Sierra Leone, art.7 Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof, voor een uitgebreide bespreking van deze internationale tribunalen en het internationaal Strafhof: *infra*, sub III.3.

⁷¹ *Infra*, sub III.3.

is vooruitgang geboekt inzake de bescherming van vrouwen tegen geweld in gewapende conflicten.⁷² Eerst en vooral worden de verschillende initiatieven binnen de Verenigde Naties besproken. Bij deze bespreking wordt ook ingegaan op de kritiek dat vele van deze internationale bepalingen niet meer dan formele verboden zijn.

3.2. MECHANISMEN BINNEN DE VN OF DAARMEE VERBONDEN

3.2.1. *Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen (CEDAW) (1979)*

Zonder twijfel is het verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen het belangrijkste internationale instrument inzake vrouwenrechten.⁷³ Opvallend is het ontbreken van enige verwijzing naar geweld tegen vrouwen, al dan niet in oorlogssituaties, zelfs in de *travaux préparatoires* is geen verwijzing terug te vinden.⁷⁴

Twee problemen belemmeren de efficiëntie van dit verdrag.

Ten eerste zijn er de vele voorbehouden die door de ondertekenende staten werden aangenomen en die niet zelden betrekking hebben op de eerste vijf artikelen van het Vrouwenverdrag.⁷⁵ Deze vijf artikelen bevatten de doelstellingen van het verdrag en vormen om die reden de kernartikelen van het verdrag.⁷⁶ Artikel 28 van het Vrouwenverdrag en artikel 19 van het

⁷² Het is belangrijk dat deze aandacht inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties slechts mogelijk werd na de erkenning van vrouwenrechten als mensenrechten. Deze erkenning is van recente datum. De grootste vorderingen op dit vlak werden bereikt op de *VN Wereldconferentie inzake de rechten van de mens in Wenen in 1993* en de *VN Wereldconferentie inzake vrouwenrechten van Beijing in 1995*. Hoewel het belang van beide wereldconferenties voor de vrouwenrechten nauwelijks onderschat kan worden, en hoewel reeds belangrijke stappen zijn gezet, worden vrouwenrechten vandaag nog overal ter wereld geschonden, hierover: Amnesty International, *It's in our hands: stop violence against women*, London, Amnesty International Publications, 124

⁷³ Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen, New York, 18 december 1979, inwerkingtreding 3 september 1981, instemming W. 11 mei 1983, *B.S.* 5 november 1985; Decr. Fr. Gem.

30 maart 1983, *B.S.* 17 mei 1982; Decr. Vl. Gem. 5 maart 1985, *B.S.* 18 april 1985; Decr. D. R. 25 juni 1985, *B.S.* 12 juli 1985

⁷⁴ K.-D. ASKIN, "l.c.", 232

⁷⁵ Op heden hebben 179 landen het verdrag geratificeerd. Op dit ogenblik hadden 73 landen voorbehouden gemaakt bij het verdrag of verklaringen aangenomen bij de ratificatie. Deze cijfers, alsook een overzicht per land met de specifieke voorbehouden of verklaringen is terug te vinden op Womenwatch, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm>, laatst bezocht op 8 april 2005.

⁷⁶ Zo bevat artikel 1 een definitie van het begrip discriminatie tegen vrouwen en bepaalt artikel 2 dat de staat de positieve verplichting heeft om stappen te ondernemen om elke discriminatie in nationale wetten en grondwetten te niet te doen en de nodige stappen te ondernemen om de praktische realisatie van dit principe te bewerkstelligen, wat onder meer de verplichting inhoudt om competente nationale instellingen en rechtbanken op te richten die bescherming bieden tegen discriminatie; Art. 1 Convention on the elimination of all forms of discrimination against women:

Verdrag van Wenen verbieden nochtans elk voorbehoud dat niet in overeenstemming is met het voorwerp en het doel van het verdrag.⁷⁷ Het Comité inzake de uitbanning van discriminatie tegen vrouwen (CEDAW-Comité) heeft de lidstaten meermaals opgeroepen om voorbehouden te laten vallen.⁷⁸ De impact van deze vaak erg ruime voorbehouden door lidstaten mag niet onderschat worden. Ze ondermijnen de effectiviteit van het verdrag. Een vraag die hier kan gesteld worden is of het verbod van discriminatie niet onder het *jus cogens* moet worden begrepen in de zin van artikel 53 van het Weens Verdragenverdrag en bijgevolg de status heeft bereikt van een norm die erkend wordt en aanvaard is door de hele gemeenschap als een norm waarvan geen afwijking mogelijk is. Hierop moet negatief worden geantwoord gezien duidelijk is dat het hier niet gaat om een norm die door de hele gemeenschap wordt aanvaard en erkend. Men zou wel kunnen argumenteren dat het hier gaat om een norm van internationaal gewoonterecht.⁷⁹

Een tweede probleem is het ontbreken van efficiënte toezicht- en afdwingingmechanismen. Specifiek voorziet het Vrouwenverdrag enkel in de verplichting voor de staten om vierjaarlijks een rapport op te stellen over de implementatie van het Vrouwenverdrag (artikel 18 Vrouwenverdrag). Aan dit tekort is deels verholpen door het facultatief protocol bij het vrouwenverdrag.⁸⁰

Zoals hierboven reeds vermeld, ontbreekt elke verwijzing naar geweld tegen vrouwen in het Vrouwenverdrag. Algemene aanbeveling n° 19 van het CEDAW-Comité betekende in dat opzicht een belangrijke stap vooruit.⁸¹ Deze aanbeveling brengt geweld tegen vrouwen, daarin ook begrepen geweld tegen vrouwen in conflictsituaties, onder het toepassingsgebied van het

“For the purposes of the present Convention, the term “discrimination against women” shall mean any distinction, exclusion or restriction made on the basis of sex which has the effect or purpose of impairing or nullifying the recognition, enjoyment or exercise by women, irrespective of their marital status, on a basis of equality of men and women, of human rights and fundamental freedoms in the political, economic, social, cultural, civil or any other field.”

⁷⁷ Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht, art. 19 sub c), toetreding België 1 september 1992, instemming wet 10 juni 1992, B.S. 25 december 1993

⁷⁸ General Recommendation N° 4, UN Doc. A/42/38, 1987, 12 april 1987; General Recommendation N°. 20, UN Doc. A/47/38, 30 januari 1992; zie ook de *guidelines* inzake rapportering door de lidstaten: United Nations, *Compilation of guidelines on the form and content of reports to be submitted by states parties to the international human rights treaties*, UN Doc. HRI/GEN/2/Rev.1/Add.2, 5 mei 2003, C.2

⁷⁹ C. CHINKIN, “Reservations and objections to the convention on the elimination of all forms of discrimination against women”, in F. GARDNER, *Human rights as general norms and a state’s right to opt out, reservations to human right conventions*, London, Human Right Series, 1997, 84

⁸⁰ *Infra*, sub III.2.3.

⁸¹ Het CEDAW-Comité, opgericht ingevolge artikel 17 van het Vrouwenverdrag, ziet toe op de opvolging en implementatie van het Vrouwenverdrag door de ondertekenende lidstaten. Dit comité heeft de mogelijkheid tot het aannemen van algemene aanbevelingen: art. 17 Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen.

Vrouwenverdrag.⁸² Het CEDAW-Comité nam deze algemene aanbeveling n° 19 aan na een intense lobbycampagne.⁸³

Het CEDAW stelt in haar algemene aanbeveling n° 19 dat geweld gebaseerd op gender een vorm van discriminatie uitmaakt.⁸⁴ Het CEDAW-Comité interpreteert het Vrouwenverdrag bijgevolg op een wijze dat ook geweld tegen vrouwen hieronder valt. Bovendien stelt het CEDAW-Comité dat het humanitaire recht niet discriminatoir mag zijn in haar toepassing.⁸⁵ Hoe belangrijk deze algemene aanbeveling ook is, de juridische afdwingbaarheid is erg beperkt. Dergelijke algemene aanbevelingen houden geen juridisch verbindende verplichtingen in voor de staten die partij zijn bij het Vrouwenverdrag.⁸⁶ Bovendien ontbreekt een expliciete verwijzing naar geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Als men dan ook nog de zwakke afdwingingmechanismen van het Vrouwenverdrag zelf in acht neemt, moet men stellen dat dit Vrouwenverdrag op zichzelf maar een zwakke bescherming biedt inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties.⁸⁷ Twee instrumenten die werden aangenomen binnen de Verenigde Naties kunnen deze zwakke bescherming enigszins verbeteren. Enerzijds is er de Verklaring inzake de eliminatie van geweld tegen vrouwen, anderzijds is er het facultatieve protocol bij het Vrouwenverdrag.

3.2.2. Verklaring inzake de eliminatie van geweld tegen vrouwen (DEVAW)⁸⁸

De DEVAW werd aangenomen met de bedoeling om op die manier de effectieve naleving van het Vrouwenverdrag aan te vullen en te versterken.⁸⁹

⁸² General Recommendation N° 19, UN Doc. A/47/38, 29 januari 1992

⁸³ S. ABEYSEKARA, "Maximizing the achievement of women's human rights in conflict-transformation: the case of Sri Lanka", *Colum. J. Transnat. L.* 2003, 528-529

⁸⁴ "The Convention in article 1 defines discrimination against women. The definition of discrimination includes gender-based violence, that is, violence that is directed against a woman because she is a woman or that affects women disproportionately. It includes acts that inflict physical, mental or sexual harm or suffering, threats of such acts, coercion and other deprivations of liberty. Gender-based violence may breach specific provisions of the Convention, regardless of whether those provisions expressly mention violence."; voor een definitie van gender based violence, *supra*, sub I.1.2.

⁸⁵ "Gender-based violence, which impairs or nullifies the enjoyment by women of human rights and fundamental freedoms under general international law or under human rights conventions, is discrimination within the meaning of article 1 of the Convention. These rights and freedoms include:... (c) The right to equal protection according to humanitarian norms in time of international or internal armed conflict;..."

⁸⁶ K.-D. ASKIN, "I.c.", 234

⁸⁷ Professor Shelton verwoordt het als volgt, zoals geciteerd in K.-D. ASKIN, "I.c.", 236: "The weakness of the [Women's] Convention's enforcement machinery is perhaps not surprising in light of the general low priority accorded the status of women at the United Nations. The United Nations itself has been noted for its lack of opportunity for hiring and promotion of women. Further, it has not been responsive to some known problems."

⁸⁸ United Nations, *Declaration on the elimination of violence against women*, UN Doc. A/Res/48/104, 12 februari 1994

⁸⁹ U. O' HARE, "Realizing human rights for women", *H.R.Q.* 1999, 376

Deze verklaring kwam er na de Verklaring van Wenen en het Wenen actieplan van 1993 die stelden dat schendingen van de mensenrechten van vrouwen in conflictsituaties schendingen zijn van de fundamentele beginselen van de mensenrechten en van het humanitaire recht en dat deze schendingen van de vrouwenrechten een passend en effectief antwoord vereisen.⁹⁰

De verklaring erkent dan ook expliciet dat vrouwen in conflictsituaties bijzonder kwetsbaar zijn voor geweld.⁹¹ De DEVAW heeft echter niet de juridische afdwingbaarheid van een verdrag.

3.2.3. *Het facultatieve protocol bij het Vrouwendiscriminatieverdrag (OP-CEDAW)*⁹²

Dit facultatieve protocol voorziet in een individuele klachtenprocedure en een onderzoeksprocedure voor het CEDAW-Comité bij schendingen van het Vrouwenverdrag.⁹³ Dit protocol moet een oplossing bieden voor het gebrek aan adequate afdwingingmechanismen in het Vrouwenverdrag zelf.

Het indienen van een klacht kan ingevolge artikel 1 OP-CEDAW gebeuren door het slachtoffer zelf of door een vertegenwoordiger van het slachtoffer. Een voldoende belang hebben is bijgevolg onvoldoende. Het instellen van een

⁹⁰ United Nations, *Vienna declaration and programme of action*, UN Doc. A/CONF.157/24, 13 oktober 1993, art. 38. Belangrijk is dat deze verklaring het belang onderstreept van het Vrouwenverdrag als instrument inzake geweld tegen vrouwen. Alle staten worden opgeroepen om, indien zij dit nog niet hebben gedaan, het Vrouwenverdrag te ratificeren en, indien ze dat wel al gedaan hebben, de bestaande voorbehouden te laten vallen: Art. 4(a) Verklaring inzake de eliminatie van geweld tegen vrouwen. Staten worden bovendien aangemaand om de nodige maatregelen te nemen inzake preventie, onderzoek en vervolging van daden van geweld tegen vrouwen in overeenstemming met het nationale recht. Staten moeten dan ook zorgen voor de nodige wetgevende initiatieven om geweld tegen vrouwen te bestraffen en voorzien in herstelmaatregelen voor de slachtoffers van dit geweld: Art. 4 (c), (d) Verklaring inzake de eliminatie van geweld tegen vrouwen.

⁹¹ Preambule §7; art. 2 Verklaring inzake de eliminatie van geweld tegen vrouwen.

⁹² Facultatief Protocol bij het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen, New York, 6 oktober 1999, ondertekening 10 december 1999, inwerkingtreding 22 december 2000, instemming W. 10 augustus 2001, *B.S.* 3 sept. 2004; decreet VI. R. 26 maart 2004, *B.S.* 17 mei 2004; decreet W. Gew. 13 november 2002, *B.S.* 23 november 2002; Ordonn. Gem. Comm. 10 juli 2003, *B.S.* 8 augustus 2003; Decr. Fr. Gem. 20 februari 2003, *B.S.* 4 maart 2003; Decr. Fr. Gem. Comm. 20 december 2002, *B.S.* 24 februari 2003; op 3 februari 2004 hadden 60 staten het OP-CEDAW geratificeerd.

⁹³ Voor een uitgebreide bespreking van dit facultatieve protocol: zie M. BIJNSDORP, "The strength of the optional protocol to the United Nations women convention", *N.Q.H.R.* 2000, 329-355; I. BOEREFIJN, R. OOSTLAND, "Facultatief protocol bij het vrouwenverdrag", *NCJM-Bull.* 2002, 1063-1073; V. VANDENHOLE, *The procedure before the UN Human Rights Treaty Bodies, divergence or Convergence*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 271-278; Het CEDAW-Comité beslist welke artikelen van het Vrouwenverdrag ze als toetsbaar aanduidt (*justiciable*). Tijdens de voorbereiding was immers geopperd dat bepaalde bepalingen van het Vrouwenverdrag niet juridisch afdwingbaar zijn. Sommige artikelen leggen de lidstaten immers op om een bepaald doel te bereiken of om passende maatregelen te nemen en geven bijgevolg een discretionaire bevoegdheid aan de lidstaten om te bepalen hoe deze dat doel bereiken. Hierover: M. BIJNSDORP, "l.c.", 337 e.v.; zie ook I. BOEREFIJN, R. OOSTLAND, "l.c.", 1064 e.v.

actio popularis is in geen geval mogelijk onder het verdrag.⁹⁴ Dit valt te betreuren. Vooral vanuit de vaststelling dat vandaag heel veel zaken van geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties nooit vervolgd worden, kan men hier argumenteren dat een dergelijke mogelijkheid de slachtoffers ten goede zou komen. Als men het verloop van de onderhandelingen nagaat, stelt men vast dat heel wat staten argumenteerden dat andere procedures meer aangewezen zijn voor wijdverspreide en systematische schendingen en dat groepen en organisaties desgevallend kunnen participeren in andere mensenrechtenmechanismen.⁹⁵ De vraag is of dit argument kan volstaan. Er zijn vaak grote barrières voor individuen om zich tot een dergelijk internationaal orgaan te wenden. Zo kan er bijvoorbeeld een vrees zijn voor represailles. In die zin zou het toekennen van een recht aan bepaalde mensenrechtenorganisaties om een individuele klacht in te dienen wel degelijk een meerwaarde kunnen betekenen. Het zou een stap vooruit kunnen betekenen indien het indienen van een klacht op basis van ‘voldoende belang’ mogelijk zou zijn en niet enkel als slachtoffer.⁹⁶ In het OP-CEDAW is wel de mogelijkheid voorzien voor organisaties om bij ernstige of systematische schendingen van het Vrouwenverdrag daarover informatie te verschaffen aan het CEDAW-Comité.⁹⁷

Het OP-CEDAW voorziet ook in een eigen onderzoeksbevoegdheid voor het Comité, net als onder het folterverdrag.⁹⁸ Indien het Comité betrouwbare informatie ontvangt over ernstige of systematische schendingen van het vrouwenverdrag kan het Comité een onderzoek instellen (artikel 8 OP-CEDAW). Het gaat om een vertrouwelijke procedure. Niet onbelangrijk is dat artikel 9 in een *follow-up* procedure voorziet. Op deze manier kan het Comité toezien op de opvolging van de bevindingen van het Comité door de lidstaat.

Het is nog te vroeg om na te gaan of het OP-CEDAW een efficiënt wapen is in de strijd tegen geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Het Comité heeft nog maar twee beslissingen genomen op basis van artikel 2 (klachtenprocedure) waarvan de eerste in juli 2004.⁹⁹ Geen van die twee beslissingen heeft betrekking op geweld tegen vrouwen in conflictsituaties of postconflictsituaties. Op basis van artikel 8 heeft het Comité een onderzoek gestart tegen Mexico, onder meer over geweld tegen vrouwen maar niet inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties.¹⁰⁰ Problematisch is in elk geval dat

⁹⁴ In een eerste voorstel inzake het optioneel protocol was de mogelijkheid van een *actio popularis* wel voorzien, zie United Nations, *Additional views of Governments, intergovernmental organizations and non-governmental organizations on an optional protocol to the Convention: report of the Secretary-General*, UN Doc. E/CN.6/1997/5, 18 februari 1997

⁹⁵ UN Doc. E/CN.6/1998/WG/L.4, §3

⁹⁶ Zoals in het eerste voorstel, zie art. 2 UN Doc. E/CN.6/1997/WG/L.3, art. 2 UN Doc. E/CN.6/1997/WG/L.1.

⁹⁷ Art. 8 OP-CEDAW

⁹⁸ Art. 8 OP-CEDAW (*inquiry procedure*) respectievelijk art. 18 Folterverdrag

⁹⁹ B.J. v. Germany, 1/2003; A.T. v. Hungary, 2/2003 (huiselijk geweld tegen vrouwen)

¹⁰⁰ UN Doc. CEDAW/C/2005/OP.8/MEXICO

heel wat staten die lid zijn van de CEDAW het OP-CEDAW nog niet hebben geratificeerd.¹⁰¹ In elk geval zijn de mogelijkheden van het OP-CEDAW inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties dus nog niet benut.

Algemeen kan men stellen dat alle hierboven vermelde beschermingsmechanismen slechts een beperkte bescherming bieden. Ze voorzien niet in efficiënte afdwingmechanismen of toezichtmechanismen, zijn niet effectief door het maken van vele en omvangrijke voorbehouden of ze hebben slechts een beperkt toepassingsgebied.

3.2.4. *Speciale rapporteur inzake geweld tegen vrouwen*

Een ander toezichtmechanisme inzake geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties wordt gevormd door het systeem van speciale rapporteurs. Het doel van het mechanisme van speciale rapporteurs is de betere implementatie van de talrijke resoluties en verdragen inzake mensenrechten.¹⁰² Hier is vooral de thematische rapporteur inzake geweld tegen vrouwen van belang.¹⁰³ De rapporten van deze rapporteurs zijn vaak juridisch goed onderbouwd en kunnen wel degelijk een bijkomend drukkingmiddel betekenen om de naleving van de relevante internationale verdragen en resoluties te bewerkstelligen.

De speciale rapporteur inzake geweld tegen vrouwen en de oorzaken en gevolgen hiervan werd aangesteld door de VN Commissie Mensenrechten in 1994.¹⁰⁴ Het mandaat van de speciale rapporteur strekt zich ondermeer uit tot geweld tegen vrouwen in gewapende conflicten. De eerste speciale rapporteur was Radhika Coomaraswamy. In 1998 en 2001 publiceerde Coomaraswamy een rapport over dit onderwerp.¹⁰⁵ Coomaraswamy besteedt in haar rapporten aandacht aan de verschillende vormen van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties maar focust zich ook op de post-conflictgevolgen van geweld tegen vrouwen. Zo gaat ze dieper in op de sociale en economische gevolgen en

¹⁰¹ Op dit ogenblik hebben 71 partijen het OP-CEDAW geratificeerd, tegenover 179 ratificaties van de CEDAW. Deze cijfers zijn te vinden op: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/sigop.htm>, laatst bezocht op 6 april 2005.

¹⁰² E. VAN RUYVEN, "Thematische VN-rapporteurs rapporteren", *NJCM Bull.* 1993, 1013

¹⁰³ Naast thematische rapporteurs bestaan er landenrapporteurs die rapporteren over de mensenrechtensituatie in één bepaald land, ook deze landenrapporteurs hebben in een aantal gevallen bijzondere aandacht besteed aan het probleem van geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties, zie bijvoorbeeld: R. Degni-Ségui, *Report on the situation of Human Rights in Rwanda*, UN Doc. E/CN.4/1998/60; T. MAZOWIECKI, *Situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia, sixth periodic report*, UN Doc. E/CN.4/1994/110

¹⁰⁴ United Nations, *Resolutie 1994/45*, UN Doc. RES/1994/45, 29 juli 1994; mandaat verlengd door Resolutie 2003/45, United Nations, *Resolutie 2003/45*, UN Doc. RES/2003/45, 23 april 2003

¹⁰⁵ United Nations, *Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences: Violence against women perpetrated and/or condoned by the State during times of armed conflict (1997-2000)*, Ms. R. Coomaraswamy, UN Doc. E/CN.4/2001/73, 23 januari 2001; United Nations, *Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences: Violence perpetrated and/or condoned by the State, Ms. R. Coomaraswamy*, UN Doc. E/CN.4/1998/54, 26 januari 1998

gevolgen inzake gezondheid van geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties.¹⁰⁶ In augustus 2003 werd Coomaraswamy opgevolgd door Yakin Ertürk. Nagaan in hoeverre de rapporten bijdragen tot de verbetering van de situatie van vrouwen in conflictsituaties is geen eenvoudige opgave. Volgens sommige auteurs vormen het samengaan van beperkte middelen en het feit dat geweld tegen vrouwen slechts één van de aandachtspunten is van de speciale rapporteur een rem op de goede werking van dit mechanisme.¹⁰⁷ Een andere reden voor het gebrek aan vooruitgang is het stilzitten van het Internationaal Comité van het Rode Kruis.¹⁰⁸ In haar rapport van 1998 riep Coomaraswamy op om de Conventies van Genève te herzien en opnieuw te evalueren met het oog op het incorporeren van nieuwe ontwikkelingen inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties.¹⁰⁹ Verder in dit seminarie zullen we hierop terugkomen en deze discussie verder uitdiepen.

3.2.5. *Het verdrag inzake de voorkoming en bestraffing van genocide*¹¹⁰

Sinds kort kan men nog twee andere beschermingsmechanismen aanduiden inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties: het Genocideverdrag en het Folterverdrag.¹¹¹ Het gaat om twee verdragen die reeds langer bestaan. Beiden bevatten ze geen enkele bijzondere bescherming tegen geweld voor vrouwen in conflictsituaties. Toch is een bespreking van beide verdragen in het kader van dit seminarie relevant en dit ingevolge de vernieuwende rechtspraak van het internationaal straftribunaal voor Ex-Joegoslavië.¹¹²

Het Genocideverdrag werd aangenomen in de nasleep van W.O. II. Het verbiedt elke handeling, zowel in vreedstijd als in oorlogstijd, die de bedoeling heeft om, geheel of gedeeltelijk, een nationale, etnologische, godsdienstige of rassengroep uit te roeien.¹¹³ In deze opsomming wordt niet verwezen naar geslacht of gender als groep. Een dergelijke verwijzing naar geslacht in de opsomming van groepen die door het Genocideverdrag worden beschermd is nochtans noodzakelijk. Geweld tegen vrouwen kan in bepaalde gevallen genocide uitmaken. Al langer wordt gepleit voor de opname van een specifieke bescherming van gender in het Genocideverdrag.

¹⁰⁶ Zie ook: United Nations, *Report on Rwanda*, R. Coomaraswamy, UN Doc. E/CN.4/1998/54/Add.1, 4 februari 1998, 45

¹⁰⁷ J. GARDAM en M. JARVIS, "Women and armed conflict: the international response to the Beijing platform of action", *Col. Hum. Rts L. Rev.* 2000-01, 55-56

¹⁰⁸ J. GARDAM en M. JARVIS, "l.c." 56 e.v.

¹⁰⁹ United Nations, *Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences: Violence perpetrated and/or condoned by the State*, Ms. R. Coomaraswamy, UN Doc. E/CN.4/1998/54, 26 januari 1998, 95

¹¹⁰ Verdrag inzake de voorkoming en bestraffing van genocide, Parijs, bekrachtiging 5 september 1951, instemming W. 26 juni 1951, *B.S.*, 11 januari 1952

¹¹¹ Voor de bespreking van dit Folterverdrag, *infra*, sub III.2.6.

¹¹² Zie bijvoorbeeld: K.-D. ASKIN, *War crimes against women, prosecution in international war crimes tribunals*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1997, 223-224

¹¹³ Art. I en art. II Genocideverdrag

Opdat er sprake zou zijn van genocide moet de bedoeling voorliggen om een bepaalde groep uit te roeien. Ook het uitroeien van de vrouwen van een groep kan leiden tot het uitroeien van de volledige groep en moet om die reden opgenomen worden in de opsomming van het Genocideverdrag.¹¹⁴ Recentelijk kreeg deze visie steun vanuit de rechtspraak van het internationaal straftribunaal voor Rwanda en het *Akayesu* arrest. Dit arrest stelt dat geweld tegen vrouwen kan kaderen in een genocide. Een uitgebreide bespreking van dit arrest volgt verderop in dit seminarie.¹¹⁵ Bij het opstellen van het Genocideverdrag lag de bedoeling voor om enkel in bescherming te voorzien voor stabiele groepen, groepen met een duurzame identiteit.¹¹⁶ Maar ook geslacht of gender als groep voldoet aan deze vereiste. De definitie zoals die is opgenomen in artikel II Genocideverdrag stemt inhoudelijk overeen met de definitie van volkerenmoord zoals die is voorzien in artikel 4 van het Statuut van het Joegoslavië-tribunaal, artikel 2 van het Statuut van het Rwanda-tribunaal en artikel 6 van het Statuut van het Internationaal Strafhof. Deze drie artikelen geven telkens een opsomming van daden die strafbaar gesteld worden als deze worden gepleegd met de intentie om geheel of gedeeltelijk een bepaalde nationale, etnische, religieuze groep of een groep die tot een bepaald ras behoort uit te roeien. Het gaat om het doden van leden van de groep (a), het toebrengen van ernstig lichamelijk of geestelijk letsel aan de leden van de groep (b), het opzettelijk opleggen van levensvoorwaarden aan de leden van de groep die gericht zijn op haar gehele of gedeeltelijke lichamelijke vernietiging (c), het opleggen van maatregelen bedoeld om geboorten binnen de groep te voorkomen (d) en het gedwongen overbrengen van kinderen van de groep naar een andere groep (e). Welnu, elk van deze handelingen kan tegen vrouwen worden gepleegd. Een aanpassing van het Genocideverdrag is dan ook nodig opdat ook geslacht wordt aangeduid als groep die door dit verdrag wordt beschermd. De rechtspraak van de internationale straftribunalen is hier in elk geval een stap in de goede richting.¹¹⁷

3.2.6. *Het verdrag tegen foltering*¹¹⁸

Geweld tegen vrouwen in conflictsituaties kan ook een vorm van foltering uitmaken. Vooral met betrekking tot seksueel geweld heeft het lang geduurd voor men aanvaardde dat ook hier sprake kon zijn van foltering. De aanduiding van geweld tegen vrouwen als foltering kan wel degelijk belangrijk zijn. Foltering is immers één van de ‘ernstige schendingen’ van het

¹¹⁴ Het misbruiken van de voortplantingsmogelijkheden van vrouwen om op die manier geboorte te verhinderen of te manipuleren kan leiden tot de uitroeiing van een groep. Zo bijvoorbeeld verkrachting, gedwongen sterilisatie of gedwongen abortus, in die zin: K.-D. ASKIN, “*l.c.*”, 342-343

¹¹⁵ *Infra*, sub III.3.2.

¹¹⁶ K.-D. ASKIN, “*l.c.*”, 343

¹¹⁷ *Infra*, sub III.3.

¹¹⁸ Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling, New York, 10 december 1984, bekrachtiging 25 juni 1999, instemming W. 10 juni 1999, B.S. 28 oktober 1999

gemeenschappelijk artikel 147 van de Conventies van Genève.¹¹⁹ Vormen van seksueel geweld tegen vrouwen, zoals verkrachting kunnen wel degelijk foltering uitmaken in de zin van artikel 1 van het Folterverdrag.¹²⁰ Deze visie wordt onder meer gevolgd door de speciale rapporteur inzake foltering.¹²¹ De internationale straftribunalen hebben in belangrijke mate bijgedragen tot de erkenning van vormen van seksueel geweld tegen vrouwen in conflictsituaties als foltering.¹²² Zo nam het ICTY in het arrest *Celebici* aan dat de verkrachting van twee Bosnische vrouwen door Delic, kampcommandant in het *Celebici* kamp, foltering uitmaakt en bijgevolg een ‘ernstige schending’ is in de zin van gemeenschappelijk artikel 147 van de Conventies van Genève.¹²³

Belangrijk is ook de visie van het ICTY dat tot de conclusie komt dat in het humanitaire recht een ruimere definitie van foltering bestaat dan in het Folterverdrag.¹²⁴ Het ICTY hanteert deze ruime definitie. In het arrest *Kunarac* stelde het ICTY bovendien dat verkrachting op zich ernstige pijn of lijden

¹¹⁹ *Supra*, sub II.3.

¹²⁰ Art. 1 Folterverdrag: “Voor de toepassing van dit verdrag wordt onder foltering verstaan iedere handeling waardoor opzettelijk hevige pijn of hevig leed, lichamenlijk dan wel geestelijk, wordt toegebracht aan een persoon met zulke oogmerken als om van hem of van een derde inlichtingen of een bekentenis te verkrijgen, hem te bestraffen voor een handeling die hij of een derde heeft begaan, of hem of een derde te intimideren of ergens toe te dwingen dan wel om enigerlei reden gebaseerd op discriminatie van welke aard ook, wanneer zulke pijn of zulk leed wordt toegebracht door of op aanstichten van, dan wel met de instemming of gedogen van een overheidsfunctionaris of andere persoon die in een officiële hoedanigheid handelt. Foltering omvat niet pijn of leed slechts voortvloeiend uit, inherent aan of samenhangend met wettige straffen.”

¹²¹ United Nations, *Report of the Special Rapporteur on torture*, UN Doc. E/CN.4/1995/34, 12 januari 1995, §19: “In addition to being an especially traumatic form of torture for the victim, rape may have insidious correlative consequences.” Zie ook United Nations, *Contemporary Forms of Slavery: Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-like Practices during Armed Conflict*, final Report submitted by Ms. Gay J. McDougall, Special Rapporteur, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1998/13, 22 juni 1998, §55

¹²² *Infra*, sub III.3.

¹²³ *Prosecutor v Delalic and others* (IT-96-21), judgement, 16 november 1998; §475 e.v., het tribunaal gaat na in welke mate verkrachting foltering kan uitmaken en onderzoekt daartoe de rechtspraak van de Inter-Amerikaanse commissie inzake mensenrechten, het Europese Hof voor de rechten van de mens, de rechtspraak van het ICTR en het rapport van de speciale rapporteur inzake systematische verkrachting, seksuele slavernij en slavernij-gelinkte praktijken tijdens gewapende conflicten.

¹²⁴ *Prosecutor v Delalic and others* (IT-96-21), judgement, 16 november 1998, § 494:

- (i) *There must be an act or omission that causes severe pain or suffering, whether mental or physical,*
- (ii) *which is inflicted intentionally,*
- (iii) *and for such purposes as obtaining information or a confession from the victim, or a third person, punishing the victim for an act he or she or a third person has committed or is suspected of having committed, intimidating or coercing the victim or a third person, or for any reason based on discrimination of any kind,*
- (iv) *and such act or omission being committed by, or at the instigation of, or with the consent or acquiescence of, an official or other person acting in an official capacity.*

veroorzaakt zoals vereist in de definitie van foltering in het humanitaire recht.¹²⁵

3.3. INTERNATIONALE STRAFTRIBUNALEN EN HET INTERNATIONAAL STRAFHOF¹²⁶

3.3.1. *Het internationaal straftribunaal voor Ex-Joegoslavië (ICTY)*¹²⁷

Zonder twijfel werd de grootste vooruitgang inzake de problematiek van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties geboekt door de internationale straftribunalen voor Ex-Joegoslavië en Rwanda. Men moet hier voor ogen houden dat de grote internationale aandacht voor de problematiek en de recente vooruitgang slechts mogelijk waren nadat de wereld geschokt had gereageerd op de wreedheden die tegen vrouwen werden begaan in Bosnië en Herzegovina.

Het internationaal straftribunaal voor ex-Joegoslavië¹²⁸ werd opgericht ingevolge een initiatief van de VN-veiligheidsraad met het oog op het vervolgen van de oorlogsmisdadigers van de oorlog in Ex-Joegoslavië.¹²⁹ Artikel 5(g) stelt de bevoegdheid van het ICTY vast om personen te vervolgen die zich in het gewapend conflict schuldig gemaakt hebben aan verkrachting.¹³⁰ Het misdrijf van verkrachting wordt er strafbaar gesteld als misdaad tegen de mensheid. Om die reden zal aan de algemene voorwaarden van misdaden tegen de mensheid voldaan moeten worden opdat vervolging mogelijk zou zijn.¹³¹ Ook onder artikel 2 (ernstige schendingen van de

¹²⁵ *Kunarac, Kovac and Vokovic*, (IT-96-23&23/1), appeal judgement, 12 juni 2002, §149-151: “Some acts establish per se the suffering of those upon whom they were inflicted. Rape is . . . such an act. . . . Sexual violence necessarily gives rise to severe pain or suffering, whether physical or mental, and in this way justifies its characterisation as an act of torture. Severe pain or suffering, as required by the definition of the crime of torture, can thus be said to be established once rape has been proved, since the act of rape necessarily implies such pain or suffering.”; zie ook *Prosecutor v. Kvočka et al.* (IT-98-30/1), judgement, 2 november 2001, § 145

¹²⁶ Het internationaal straftribunaal voor Sierra Leone zal hier niet behandeld worden gezien de rechtspraak van dit tribunaal op dit ogenblik nog beperkt is. Wel kan er op gewezen worden dat het statuut van het internationaal straftribunaal voor Sierra Leone in artikel 2 een aantal daden van seksueel geweld opsomt die misdaden tegen de mensheid kunnen uitmaken. Art. 2(g) Statuut: “Rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy and any other form of sexual violence.”

¹²⁷ Statuut van het internationaal tribunaal voor Voormalig Joegoslavië gehecht aan Resolutie 827 van de Veiligheidsraad van 25 mei 1993 en van het tribunaal voor Rwanda, gehecht aan Resolutie 955 van de Veiligheidsraad van 8 november 1994, erkend bij W. 22 maart 1996, B.S. 27 april 1996

¹²⁸ Hierna aangeduid met de term ICTY.

¹²⁹ Art. 15 Statuut ICTY

¹³⁰ Art. 5 Statuut ICTY: “crimes against humanity: the International Tribunal shall have the power to prosecute persons responsible for the following crimes when committed in armed conflict, whether international or internal in character, and directed against any civilian population: (a) murder; (b) extermination; (c) enslavement; (d) deportation; (e) imprisonment; (f) torture; (g) rape; (h) persecutions on political, racial and religious grounds; (i) other inhumane acts.”

¹³¹ *Infra*, sub III.3.1.

Conventies van Genève), artikel 3 (schending van de krijgswetten en krijgsgewoonten) en artikel 4 (genocide) werden vervolgingen ingesteld wegens geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties.

Zowel de expertencommissie en het Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRC) hebben gesteld dat verkrachting en andere vormen van seksueel geweld een onmenselijke behandeling of foltering uitmaken en ‘daden zijn die bewust aanzienlijk lijden veroorzaken of ernstige verwondingen aan lichaam en geest’ en bijgevolg als ‘ernstige schendingen’ in de zin van gemeenschappelijk artikel 147 van de Conventies van Genève moeten worden aangeduid.¹³² In contrast daarmee staat het Statuut van het ICTY dat verkrachting enkel expliciet strafbaar stelt als een misdaad tegen de mensheid.

Een dergelijke misdaad tegen de mensheid moet gericht zijn tegen de civiele bevolking als een geheel, het voorvallen op individuele basis is niet voldoende.¹³³ In de klassieke opvatting moet sprake zijn van een wijdverspreide of systematische aanval tegen een beschermde groep burgers opdat sprake zou kunnen zijn van een misdaad tegen de mensheid.¹³⁴ De rechtspraak van het straftribunaal heeft dit begrip echter een zeer ruime invulling gegeven. In de zaak *Blaskic* onderzocht het hof op uitvoerige wijze de bestanddelen van een wijdverspreide of systematische aanval. Het tribunaal erkent vier bestanddelen opdat sprake zou zijn van een systematische aanval.¹³⁵ Het wijdverspreide karakter verwijst naar de schaal en naar het aantal slachtoffers.¹³⁶ In een aantal arresten maakte het ICTY duidelijk dat onder artikel 5 van het Statuut de aanval op zich, en niet de individuele daden van seksueel geweld of verkrachting wijdverspreid of systematisch moeten zijn.¹³⁷ Ook in het arrest *Tadic* gaat het tribunaal in op de vraag of een enkelvoudige daad wel onder de definitie van misdaad tegen de mensheid kan vallen zoals voorzien in artikel 5 van het Statuut. Het hof stelt dat een enkelvoudige daad wel degelijk een misdaad tegen de mensheid kan uitmaken

¹³² United Nations, *Final report of the commission of experts established pursuant to security council resolution 780*, UN Doc. S/1994/674, 24 mei 1994; ICRC, *Update on Aide-Mémoire*, 3 december 1992

¹³³ J. GARDAM, “Women, human rights and international humanitarian law” *I.R.R.C* 1998, 423

¹³⁴ K.-D. ASKIN, “*l.c.*”, 351

¹³⁵ *Prosecutor v Blaskic* (IT-95-14), judgement, 3 maart 2000, §203: - the existence of a political objective, a plan pursuant to which the attack is perpetrated or an ideology, in the broad sense of the word, that is, to destroy, persecute or weaken a community;

- the perpetration of a criminal act on a very large scale against a group of civilians or the repeated and continuous commission of inhumane acts linked to one another;

- the preparation and use of significant public or private resources, whether military or other;

- the implication of high-level political and/or military authorities in the definition and establishment of the methodical plan.

¹³⁶ *Prosecutor v Blaskic* (IT-95-14), judgement, 3 maart 2000, §206

¹³⁷ *Prosecutor v Kunarac* (IT-96-23), judgement, 22 februari 2001, § 431; *Prosecutor v Kunarac* (IT-96-23), appeal judgement, 12 juni 2002, § 96.; *Prosecutor v Blaskic* (IT-95-14-A), appeal judgement, 29 juli 2004, §101; *Prosecutor v Mrksic and others* (IT-95-13-R61), judgement, 3 april 1996, §30

wanneer deze plaatsvindt in een context van wijdverspreide of systematische aanvallen tegen de burgerbevolking. Een persoon moet geen verschillende misdrijven plegen om vervolgd te kunnen worden.

Hoewel geïsoleerde daden niet in de definitie van misdaden tegen de mensheid zijn begrepen, betekent dat niet dat een geïsoleerde daad geen misdaad tegen de mensheid kan uitmaken wanneer deze deel uitmaakt van een politiek systeem dat gebaseerd is op terreur en vervolging.¹³⁸ Dat neemt niet weg dat verkrachting en seksueel geweld op zichzelf geen wijdverspreide of systematische aanval kunnen uitmaken.

Zoals eerder vermeld kan seksueel geweld ook vervolgd worden onder artikel 2 (grove schendingen van het humanitaire recht van de Conventies van Genève), indien men het begrip ‘grove schendingen’ op ruime wijze interpreteert.¹³⁹ Het ICTY volgt deze ruime interpretatie. In het arrest *Celebici* bijvoorbeeld oordeelde het hof dat seksueel geweld op aanmoediging van of met instemming van een ambtenaar foltering uitmaakt en zodoende onder artikel 2 van het Statuut valt.¹⁴⁰ Ook in het arrest *Kunarac* (= *Foca*) stelt het tribunaal dat seksueel geweld in oorlogstijd foltering kan uitmaken. Interessant in dit arrest is dat het tribunaal zegt dat een verschillende definitie inzake foltering bestaat in het humanitaire recht en inzake mensenrechten.¹⁴¹ Zo stelt het tribunaal dat foltering in het humanitaire recht niet vereist dat deze foltering wordt begaan door een overheidsfunctionaris.

In een heel aantal zaken heeft het tribunaal verkrachting aangeduid als foltering onder artikel 3 van het Statuut.¹⁴² Artikel 3 werd door het ICTY

¹³⁸ *Prosecutor v Tadic* (IT-94-1), judgement, 7 mei 1997, § 649; het tribunaal citeert hier H. Meyerowitz in het rapport van speciale rapporteur D. Thiam van de International Law Commission (A/CN.4/466), §69

¹³⁹ *Supra*, sub II.3.

¹⁴⁰ *Prosecutor v Delalic and others* (IT-96-21), judgement, 16 november 1998; Voor een bespreking van verkrachting als foltering in het licht van het Folterverdrag, *supra*, sub III.2.6.

¹⁴¹ *Prosecutor v Kunarac et al.* (IT-96-23), judgement, 22 februari 2001, § 465 e.v.; het tribunaal onderzoekt welke de elementen zijn van foltering in het internationale humanitaire recht en komt tot volgende definitie: “On the basis of what has been said, the Trial Chamber holds that, in the field of international humanitarian law, the elements of the offence of torture, under customary international law are as follows: (i) The infliction, by act or omission, of severe pain or suffering, whether physical or mental. (ii) The act or omission must be intentional. (iii) The act or omission must aim at obtaining information or a confession, or at punishing, intimidating or coercing the victim or a third person, or at discriminating, on any ground, against the victim or a third person.”; zie ook *supra*, sub III.1.7.

¹⁴² *Prosecutor v Furundzija* (IT-95-17/1), judgement, 10 december 1998; *Prosecutor v Jankovic and others* (IT-96-23), judgement, 22 februari 2001; inzake de toepassingsvoorwaarden van art. 3: *Prosecutor v Naletilic and Martinovic* (IT-98-34), appeal judgement, 31 maart 2003, § 225: “For a crime to be adjudicated under Article 3 of the Statute, two preliminary requirements must be satisfied. First, there must have been an armed conflict, whether internal or international in character, at the time the offences were allegedly committed. Secondly, there must be a close nexus between the armed conflict and the alleged offence, meaning that the acts of the accused must be ‘closely related’ to the hostilities.”, *Prosecutor v Kunarac* (IT-96-23), judgement, 22 februari 2001

geïnterpreteerd als een algemene en residuaire bepaling die elke ernstige schending bevat van het internationale humanitaire recht.¹⁴³ Zo werd in het arrest *Kunarac* een veroordeling uitgesproken op basis van artikel 3 wegens verkrachting als foltering. Ook in de zaken *Celebici*, *Furundzija* en *Kvocka* werden veroordelingen wegens seksueel geweld uitgesproken op basis van artikel 3.¹⁴⁴ Het tribunaal stelt dat seksueel geweld bestaande in inbreuken op de persoonlijke waardigheid een schending uitmaakt van de wetten en gewoonten van de oorlog en zodoende onder artikel 3 van het Statuut vallen.¹⁴⁵

Een laatste belangrijke vaststelling is dat het ICTY verschillende veroordelingen heeft uitgesproken op basis van seksueel geweld wegens aansprakelijkheid als bevelvoerder of als hogergeplaatste. Zo werden bijvoorbeeld in de zaak *Celebici* de bevelhebber en de plaatsvervangend bevelhebber onder meer veroordeeld omdat ze er niet in slaagden om maatregelen te nemen om het ongeoorloofde gedrag van hun ondergeschikten te verhinderen of te stoppen.¹⁴⁶ Bovendien stelt het tribunaal in hetzelfde arrest dat dit principe van aansprakelijkheid van de overste of hogergeplaatste niet enkel van toepassing is op militairen maar ook van toepassing is op niet-militairen.¹⁴⁷ Ook voormalig president *Slobodan Milosevic* wordt voor het straftribunaal beschuldigd op basis van aansprakelijkheid als overste.¹⁴⁸ Hetzelfde geldt voor *Karadžić* die onder meer beschuldigd wordt als aansprakelijke overste voor misdrijven zoals seksueel geweld en verkrachting van vrouwen.¹⁴⁹ Deze aansprakelijkheid van hogergeplaatste personen op basis van het feit dat ze op de hoogte waren of op de hoogte hadden moeten zijn van de misdrijven is een bijkomende stap vooruit in de strijd tegen de straffeloosheid inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties.¹⁵⁰

Hoewel we niet de mogelijkheid hebben om op uitgebreide wijze de rechtspraak van het ICTY te onderzoeken kan men stellen dat het ICTY een mijlpaal betekent in de vervolging van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Het bevestigt de visie dat geweld tegen vrouwen in conflictsituaties een misdaad tegen de mensheid of een oorlogsmisdaad kan uitmaken als aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Geweld tegen vrouwen kan bovendien in bepaalde gevallen foltering uitmaken. De rechtspraak

¹⁴³ *Kunarac, Kovac and Vokovic*, (IT-96-23&23/1), appeal judgement, 12 juni 2002, §68

¹⁴⁴ *Prosecutor v Furundzija* (IT-95-17/1), judgement, 10 december 1998; *Prosecutor v Delalic and others* (IT-96-21), judgement, 16 november 1998; *Prosecutor v Kvocka* (IT-98-30-T), judgement, 2 november 2001

¹⁴⁵ *Prosecutor v Furundzija* (IT-95-17/1), judgement, 10 december 1998, §168

¹⁴⁶ *Prosecutor v Delalic and others* (IT-96-21), judgement, 16 november 1998, §333

¹⁴⁷ *Ibid.*, §363

¹⁴⁸ *Prosecutor v Milosevic* (IT-02-54), amended indictment, 21 april 2004, § 27

¹⁴⁹ *Prosecutor v Karadžić en Mladić* (IT 95-5/18), amended indictment, 31 mei 2000

¹⁵⁰ In die zin: United Nations, *Contemporary forms of slavery: Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-like Practices during Armed Conflict, update to the final Report submitted by Ms. Gay J. McDougall, Special Rapporteur*, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2000/21, 6 juni 2000, §56 e.v.; over deze *command responsibility*, zie ook K.-D. ASKIN, "Sexual violence in decisions and indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: current status", *A.J.I.L.* 1999, 114

bevestigt dat verkrachting en etnische zuivering als *instrument van terreur* gehanteerd kunnen worden en als oorlogsmisdaden strafbaar gesteld kunnen worden.¹⁵¹ Het voorbeeld van het ICTY biedt in die zin een antwoord op de tot aan de oprichting van het tribunaal bestaande straffeloosheid inzake geweld tegen vrouwen en wreedheden jegens vrouwen zoals verkrachting. Hieronder zullen we eveneens op zeer beknopte wijze de rechtspraak bespreken van het internationaal straftribunaal voor Rwanda.

3.3.2. *Het internationaal straftribunaal voor Rwanda (ICTR)*¹⁵²

De grote merite van het ICTR is dat hier seksueel geweld tegen vrouwen in *interne conflicten* expliciet strafbaar wordt gesteld door het Statuut van het ICTR. Uit de discussie die eerder aan bod kwam omtrent de verschillende bescherming inzake geweld tegen vrouwen in het internationale humanitaire recht in internationale en interne conflicten, blijkt dat de bescherming in interne conflicten veel geringer is. Net daar draagt het ICTR bij tot het wegwerken van dit traditionele onderscheid tussen internationale en interne conflicten door te stellen dat seksueel geweld strafbaar is onder gemeenschappelijk artikel 3 van de Conventies van Genève, de zogenaamde *mini-code*.¹⁵³ Er kwam ook kritiek op het ICTR en meerbepaald door de speciale rapporteur inzake geweld tegen vrouwen Coomaraswamy omdat pas in augustus 1997 de eerste veroordeling op basis van seksueel geweld werd uitgesproken.¹⁵⁴

In een ophefmakend arrest *Akayesu* aanvaardde het tribunaal voor het eerst dat seksueel geweld deel kan uitmaken van een genocide (artikel 2 van het Statuut).¹⁵⁵ Verkrachting en seksueel geweld kunnen volgens het tribunaal evenzeer genocide uitmaken als zij worden gepleegd met de specifieke intentie om een groep volledig of ten dele te vernietigen. Het seksuele geweld maakte deel uit van het proces van uitroeiing en trof specifiek Tutsi vrouwen met het

¹⁵¹ *Prosecutor v Kunarac and others* (IT-96-23), judgement, 22 februari 2001, het tribunaal gebruikte de bewoording 'oorlogswapen' niet aangezien dat deze bewoording geïnterpreteerd zou kunnen worden als zou er sprake zijn van een direct bevel, wat niet kon worden bewezen.

¹⁵² Hierna aangeduid door de term ICTR.

¹⁵³ J. GARDAM, "Women, human rights and international humanitarian law", *I.R.R.C* 1998, 429

¹⁵⁴ United Nations, *Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences: Violence perpetrated and/or condoned by the State, Ms. R. Coomaraswamy*, UN Doc. E/CN.4/1998/54, 26 januari 1998

¹⁵⁵ *Prosecutor v Akayesu* (ICTR-96-4-T), judgement, 2 september 1998; belangrijk is dat in de oorspronkelijke aanklacht Akayesu niet werd vervolgd omwille van seksueel geweld. Het was tijdens de getuigenissen dat de getuigen voortdurend verwezen naar seksueel geweld. Daarop werd het proces een tijd lang stilgelegd na een brief van een *amicus curiae*, de *Coalition for women's human rights in conflict situations*. Vervolgens werd Akayesu bijkomend vervolgd op verdenking van seksueel geweld tegen vrouwelijke vluchtelingen, daden die hij niet persoonlijk begaan had, maar hij had niets ondernomen om deze te voorkomen, hierover K.- D. ASKIN, "Sexual violence in decisions and indictments of the Yugoslav and Rwanda Tribunals: current status", *A.J.I.L.* 1999, 106-107; zie ook *Prosecutor v. Kayishema en Ruzindana* (ICTR-95-1-T), judgement, 21 mei 1999, §95

oog op hun vernietiging en de uitroeiing van de Tutsi bevolking in zijn geheel.¹⁵⁶ Ook om een andere reden is dit arrest belangrijk: het tribunaal geeft in dit arrest een erg ruime en progressieve invulling aan verkrachting. Het tribunaal bestempelt verkrachting als een aanval op de persoonlijke veiligheid van de vrouw en beschrijft op deze manier het misdrijf van verkrachting in oorlogstijd niet langer in termen van eerbaarheid en als inbreuk op de eer van de familie of het dorp.¹⁵⁷ *Akayesu* werd veroordeeld omwille van het feit dat hij wist dat daden van seksueel geweld werden gepleegd en omwille van zijn aanwezigheid tijdens het plegen van deze misdrijven of het vergemakkelijken door toe te staan dat het plegen van seksueel geweld, het mishandelen en moorden in of in de omgeving van zijn bureau plaats vonden en omwille van het aanmoedigen van deze daden door deze niet te voorkomen.¹⁵⁸ De zaak is nog om een aantal andere redenen belangrijk. In eerste plaats omdat het tribunaal erkent dat seksueel geweld deel uitmaakte van de genocide in Rwanda, ten tweede omdat het tribunaal verkrachting en andere vormen van seksueel geweld in deze zaak als misdaden tegen de mensheid aanduidt en omdat het tribunaal in deze zaak een ruime en progressieve definitie van verkrachting en seksueel geweld hanteert.¹⁵⁹ Naast de zaak *Akayesu* werden een aantal andere personen veroordeeld of aangeklaagd op basis van seksueel geweld tegen vrouwen.¹⁶⁰

Het toepassingsgebied van deze twee internationale straftribunalen is natuurlijk erg beperkt. De verdienste is echter dat het ingevolge beide Statuten en de rechtspraak van beide tribunalen vandaag moeilijk is om vol te houden dat seksueel geweld tegen vrouwen in gewapende conflicten geen ernstige schending uitmaakt van internationale verdragen. Op die manier dragen deze voorbeelden bij tot de effectiviteit van het internationale humanitaire recht.¹⁶¹ Net vanuit de bestaande straffeloosheid inzake GBV is het belangrijk dat de rechtspraak van deze twee internationale straftribunalen onder de aandacht van

¹⁵⁶ *Prosecutor v Akayesu* (ICTR-96-4-T), judgement, 2 september 1998, §31: “Rape and sexual violence... constitute genocide in the same way as any other act as long as they are committed with the specific intent to destroy, in whole or in part, a particular group, targeted as such... §731: “The Chambers held that acts of sexual violence can form an integral part of the process of destruction of a group. “These rapes resulted in physical and psychological destruction of Tutsi women, their families and their communities. Sexual violence was an integral part of the process of destruction, specifically targeting Tutsi women and specifically contributing to their destruction and to the destruction of the Tutsi group as a whole.”

¹⁵⁷ Voor de discussie van de klassieke benadering in het humanitaire recht van geweld tegen vrouwen in termen van eerbaarheid, zie *supra*, sub I.3; hierover: K.- D. ASKIN, “Sexual violence in decisions and indictments of the Yugoslav and Rwanda Tribunals: current status”, *A.J.I.L.* 1999, 107; *Prosecutor v Akayesu* (ICTR-96-4-T), judgement, 2 september 1998, §12B

¹⁵⁸ *Prosecutor v Akayesu* (ICTR-96-4-T), judgement, 2 september 1998, §12B

¹⁵⁹ K.-D. ASKIN, “Sexual violence in decisions and indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: current status”, *A.J.I.L.* 1999, 107

¹⁶⁰ Bijvoorbeeld *Prosecutor v Nahobali* (ICTR-97-21-I), indictment, 2 maart 2001; *Prosecutor v Musema* (ICTR-96-13), judgement, 27 januari 2000

¹⁶¹ In die zin: J. GARDAM, “Women, human rights and international humanitarian law” *I.R.R.C.* 1998, 429

de internationale gemeenschap wordt gebracht.¹⁶² Deze twee voorbeelden tonen ook aan dat de nodige aandacht moet worden besteed aan de nodige procedurele bescherming van vrouwen die betrokken zijn bij vervolging voor het straftribunaal.¹⁶³ Het ICTY heeft de problematiek van anonieme getuigen en hun bijstand behandeld in het arrest *Tadic*.¹⁶⁴ Belangrijk is dat men de juiste balans vindt tussen de bescherming van vrouwen als slachtoffer en de eisen van een eerlijk proces. Vooral voor het ICTR bleek het gebrek aan goede bescherming van getuigen een grote hinderpaal voor een aantal vervolgingen. Hoewel de procedurele regels in dezelfde bescherming voorzien als de bescherming voor het ICTY faalt deze bescherming door het gebrek aan samenwerking tussen de Rwandese autoriteiten en het getuigenbeschermingsprogramma van het ICTR.¹⁶⁵

3.3.3. *Het Internationaal Strafhof (ICC)*¹⁶⁶

Het ICC betekende een nieuwe uitbreiding van de bescherming voor vrouwen die het slachtoffer zijn van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Het Statuut van Rome bepaalt dat het ICC bevoegd is inzake seksueel geweld en misbruik van vrouwen in tijden van oorlog en conflict. Artikel 7(1)(g) vermeldt dat verkrachting, seksuele slavernij, gedwongen prostitutie, gedwongen zwangerschap, gedwongen sterilisatie en andere vormen van seksueel geweld van een vergelijkbare ernst een misdaad tegen de mensheid kunnen uitmaken en als zodanig vervolgd kunnen worden wanneer ze wijdverspreid of systematisch van aard zijn en gericht zijn tegen de burgerbevolking.¹⁶⁷ Ook artikel 7(1)(h) biedt bescherming bij geweld tegen vrouwen en maakt vervolging mogelijk als sprake is van vervolging van een

¹⁶² K.-D. ASKIN, "l.c.", 99

¹⁶³ United Nations, *Women 2000, sexual violence and armed conflict: United Nations response*, New York, United Nations Press, april 1998, 14

¹⁶⁴ *Prosecutor v. Tadic* (IT-94-1-T), decision on the Prosecutor's motion requesting protective measures for victims and witnesses, 10 augustus 1995

¹⁶⁵ United Nations, *Women 2000, sexual violence and armed conflict: United Nations response*, New York, United Nations Press, april 1998, 14

¹⁶⁶ Statuut van Rome inzake het internationale Strafgerechtshof, Rome, 17 juli 1998, bekrachtiging 28 juni 2000, instemming W. 25 mei 2000, B.S. 1 december 2000; corrigendum B.S. 7 oktober 2003

¹⁶⁷ Art. 7 Statuut van Rome: "For the purpose of this Statute, "crime against humanity" means any of the following acts when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack: (a) Murder; (b) Extermination; (c) Enslavement; (d) Deportation or forcible transfer of population; (e) Imprisonment or other severe deprivation of physical liberty in violation of fundamental rules of international law; (f) Torture; (g) Rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization, or any other form of sexual violence of comparable gravity; (h) Persecution against any identifiable group or collectivity on political, racial, national, ethnic, cultural, religious, gender as defined in paragraph 3, or other grounds that are universally recognized as impermissible under international law, in connection with any act referred to in this paragraph or any crime within the jurisdiction of the Court; (i) Enforced disappearance of persons; (j) The crime of apartheid; (k) Other inhumane acts of a similar character intentionally causing great suffering, or serious injury to body or to mental or physical health."

groep of een collectiviteit op basis van geslacht. Seksueel geweld wordt ook vermeld onder artikel 8 inzake oorlogsmisdaden in artikel 8(2)(b)(xxii) en artikel 8(e)(vi). Op heden werden twee zaken door staten verwezen naar en aangenomen door de *Office of the Prosecutor* van het ICC: omtrent Oeganda en omtrent de Democratische Republiek Congo. In beide landen is op grote schaal sprake van seksueel geweld tegen vrouwen.¹⁶⁸ Het valt af te wachten of de aanklager aan dit seksuele geweld prioriteit zal geven. In dat geval zouden deze arresten een precedent kunnen vormen in de strijd tegen geweld in conflictsituaties en een nieuwe mijlpaal betekenen.

3.4. MECHANISMEN BINNEN DE RAAD VAN EUROPA

3.4.1. *Geweld tegen vrouwen*

Ook binnen de Raad van Europa zijn een aantal resoluties aangenomen inzake geweld tegen vrouwen. Deze zijn niet bindend en beperken zich meestal tot het herhalen van de verplichtingen van de lidstaten onder het internationale recht en onder de documenten van de Verenigde Naties.¹⁶⁹ Daarnaast wordt ook door het Europees verdrag inzake de rechten van de mens en het Europees verdrag inzake de preventie van foltering en onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen een bescherming geboden tegen geweld.¹⁷⁰

3.4.2. *Geweld tegen vrouwen in conflictsituaties*

Slechts één resolutie werd aangenomen binnen de Raad met betrekking tot geweld tegen vrouwen in conflictsituaties.¹⁷¹ Het gaat om een niet-bindende resolutie met betrekking tot verkrachtingen in gewapende conflicten. De resolutie dringt erop aan dat verkrachting wordt behandeld als een misdaad tegen de mensheid.¹⁷² De resolutie dringt er voorts op aan dat alle lidstaten zo spoedig mogelijk het Statuut van Rome tot oprichting van het ICC ratificeren.¹⁷³ Ten slotte bevat de resolutie een aantal niet bindende

¹⁶⁸ Human Rights Watch, *Seeking justice: the prosecution of sexual violence in the Congo war*, maart 2005, beschikbaar op <http://hrw.org/reports/2005/drc0305/drc0305text.pdf>; Human Rights Watch, *ICC: Investigate All Sides in Uganda*, beschikbaar op <http://hrw.org/english/docs/2004/02/04/uganda7264.htm>, dat ondermeer verwijst naar het gebruik van seksueel geweld op grote schaal door het Oegandese leger.

¹⁶⁹ Aanbeveling 1450(2000), *Geweld tegen vrouwen in Europa*, 3 april 2000; Aanbeveling Rec.(2002)5, *De bescherming van vrouwen tegen geweld*, 30 april 2002

¹⁷⁰ Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en van de fundamentele vrijheden, Rome, 4 november 1950, bekrachtiging 14 juni 1966, instemming W. 13 mei 1955, *B.S.* 19 augustus 1995, *err.*, *B.S.* 29 juni 1961; Europees verdrag ter voorkoming van folteringen en onmenselijke of vernederende behandelingen of straffen, Straatsburg, 26 november 1987, bekrachtiging 23 juli 1991; instemming W. 7 juni 1991, *B.S.* 29 januari 1992

¹⁷¹ Resolutie 1212(2000), *verkrachting in gewapende conflicten*, 3 april 2000

¹⁷² Art. 3 Resolutie 1212(2000)

¹⁷³ Art. 9 Resolutie 1212(2000)

aanbevelingen en wijst het de lidstaten op hun verplichtingen onder het internationale recht en het internationale humanitaire recht.¹⁷⁴

4. SPECIFIEKE VORMEN VAN GEWELD IN POSTCONFLICT-SITUATIES

Ook in postconflictsituaties en situaties van conflictresolutie blijven vrouwen erg kwetsbaar voor geweld.¹⁷⁵ Vaak zijn ze slachtoffer van discriminatie in reconstructieprogramma's of worden ze het slachtoffer van geweld in vluchtelingenkampen of wanneer ze terugkeren naar huis. Ook seksueel geweld door vredeshandhavers vormt een groot probleem.

Het probleem van geweld tegen vrouwen in postconflictsituaties werd ondermeer aangekaart door Coomaraswamy in haar rapport van 1998 over geweld tegen vrouwen in gewapende conflicten.¹⁷⁶ Daarin vraagt de speciale rapporteur bijzondere aandacht voor het aanhoudende geweld en de aanhoudende discriminatie die vrouwen ondervinden in postconflictsituaties. Bovendien vraagt Coomaraswamy bijzondere aandacht voor het probleem van seksueel geweld tegen vrouwen in vluchtelingenkampen en andere schuilplaatsen die worden opgezet voor hun bescherming.¹⁷⁷ Ook de alarmerende berichten van geweld tegen vrouwen door personeel van de Verenigde Naties en door vredeshandhavers baren Coomaraswamy zorgen.¹⁷⁸ Ze dringt ondermeer aan op een mandaat dat dergelijke praktijken verbiedt. Coomaraswamy stelt vast dat in slechts weinig gevallen disciplinaire sancties worden genomen tegen het VN-personeel.¹⁷⁹

De vredestroepen van de Verenigde Naties houden er een kwalijke reputatie op na inzake geweld tegen vrouwen. Er bestaan talrijke rapporten over seksueel misbruik door vredeshandhavers.¹⁸⁰ Zo zijn er de aanhoudende meldingen van seksueel misbruik door VN-personeel in West-Afrika en waren er in 2004 aanhoudende meldingen van seksueel misbruik door vredeshandhavers in de Democratische Republiek Congo (MONUC-operatie).¹⁸¹ De algemene vergadering nam over dit seksueel geweld een resolutie aan die de Secretaris-

¹⁷⁴ Art. 10 Resolutie 1212(2000)

¹⁷⁵ S. ABEYSEKARA, "Maximizing the achievement of women's human rights in conflict-transformation: the case of Sri Lanka", *Colum. J. Transnat. L.* 2003, 527 e.v.

¹⁷⁶ United Nations, *Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences: Violence perpetrated and/or condoned by the State, Ms. R. Coomaraswamy*, UN Doc. E/CN.4/1998/54, 26 januari 1998, 95

¹⁷⁷ *Ibid.*, 95

¹⁷⁸ *Ibid.*, 53

¹⁷⁹ *Ibid.*, 60

¹⁸⁰ A. ORFORD, "The politics of collective security", *Mich. J. Int. L.* 1996, 373-411

¹⁸¹ United Nations, *Investigation by the office of internal oversight services into allegations of sexual exploitation and abuse in the United Nations organization mission in the Democratic Republic of Congo*, UN Doc. A/59/661, 5 januari 2005

Generaal oproept om duidelijke gedragsregels uit te werken voor het personeel van vredesoperaties en om in een procedure te voorzien om klachten te onderzoeken.¹⁸² In antwoord op deze resolutie werden door de Secretaris-Generaal gedragsregels opgesteld (Bulletin).¹⁸³ In 2004 ontving het Departement voor Vredesoperaties van de Verenigde Naties maar liefst 102 klachten wegens seksueel misbruik en seksuele exploitatie.¹⁸⁴

Deze gedragsregels blijken in praktijk niet voldoende. In vredesoperaties zijn militair personeel, burgerpersoneel en burgerlijke politie betrokken. Deze categorieën hebben eigen disciplineregels. Het Bulletin van de Secretaris-Generaal kan niet ten volle op deze drie categorieën worden toegepast omdat dit Bulletin geen rekening houdt met de verschillende statuten en regels die toepasselijk zijn op deze verschillende categorieën van VN-personeel. Zo is het onduidelijk in hoeverre de regels van dit Bulletin toepasselijk zijn op soldaten bij vredesoperaties die door landen ter beschikking worden gesteld. In maart 2005 werd door de Secretaris-Generaal aan de Algemene vergadering gevraagd om deze gedragsregels op alle medewerkers bij vredesoperaties van toepassing te verklaren, zonder onderscheid.¹⁸⁵

Deze initiatieven kunnen een nieuwe stap vooruit betekenen in de strijd inzake geweld tegen vrouwen in postconflictsituaties. Een effectief toezicht op de naleving van deze nieuwe gedragsregels zal de effectiviteit van deze regels mee bepalen. Er moet ook voor gezorgd worden, zowel door de Verenigde Naties als door de verantwoordelijke overheden dat alle betrokkenen bij daden van geweld tegen vrouwen op een effectieve wijze worden vervolgd en verantwoordelijk worden gesteld voor hun daden.

Sinds kort is ook de Europese Unie actief in het domein van de vredeshandhaving. Zo startte de Europese Unie in januari 2003 een vredeshandhavingoperatie onder de naam EUPM in Bosnië en Herzegovina. Op 13 december 2003 startte een tweede vredeshandhavingoperatie onder de naam PROXIMA in Macedonië.¹⁸⁶ Ook de Europese Unie moet een *code of conduct* aannemen waarin alle vormen van geweld tegen vrouwen tijdens vredeshandhavingoperaties ten strengste worden verboden en gesanctioneerd worden.

Een groot probleem dat zich stelt is de vraag in hoeverre de Verenigde Naties gebonden is door het internationale humanitaire recht. Het Internationale

¹⁸² United Nations, *Resolution 57/306*, UN Doc. RES/57/306, 22 mei 2003

¹⁸³ United Nations, *Secretary-General Bulletin: special measures for protection from sexual exploitation and abuse*, UN Doc. ST/SGB/2003/13, 9 oktober 2003

¹⁸⁴ United Nations, *Letter dated 24 March from the Secretary-General to the President of the General Assembly*, UN Doc. A.59/710, 24 maart 2005, 9

¹⁸⁵ *Ibid.*, 27

¹⁸⁶ http://europa.eu.int/comm/justice_home/fsj/police/peacekeeping/fsj_police_peacekeeping_en.htm, laatst bezocht op 30 maart 2005

Comité van het Rode Kruis heeft meermaals geargumenteed dat ook de Verenigde Naties door dit humanitaire recht gebonden is.¹⁸⁷ In 1999 vaardigde de Secretaris-Generaal een nieuw Bulletin uit aangaande de toepasbaarheid van het internationale humanitaire recht op de Verenigde Naties. Daarin wordt bevestigd dat de Verenigde Naties enkel gebonden is door “de fundamentele principes en regels van het humanitaire recht.”¹⁸⁸ Dit Bulletin verbiedt wel op algemene wijze prostitutie, elke vorm van seksueel geweld, vernedering, onterende behandeling of slavernij.¹⁸⁹

Dit standpunt getuigt van grote behoudensgezindheid. Het is moeilijk te begrijpen dat de Verenigde Naties, die in deze toch een soort voorbeeldfunctie te vervullen hebben, het internationale recht niet ten volle van toepassing verklaart op zichzelf. Hoe kan de Verenigde Naties in dat opzicht aan de lidstaten respect vragen voor het internationale humanitaire recht en het in tussentijd voor zichzelf voor een groot deel buiten toepassing verklaren. Wellicht spelen hier ook politieke motieven. De tegenkanting van de Verenigde Naties tegen de volledige toepassing van het internationale humanitaire recht is in dat opzicht te verklaren vanuit de gedachte dat dit internationale humanitaire recht de VN-missies zou hinderen en de rol van de Verenigde Naties in de internationale gemeenschap zou belemmeren.¹⁹⁰ Ook is de VN bevreesd om haar strikte neutraliteit te verliezen en bekeken te worden als partij in het conflict.¹⁹¹ De VN haalt ook een aantal juridische argumenten aan om aan te duiden waarom zij niet volledig gebonden zijn door het internationale humanitaire recht. Zo stelt de VN dat ze geen partij is in het conflict, dat VN-soldaten geen strijdende partijen zijn en dat de VN enkel gebonden is door de geest en de principes van het internationaal humanitair recht.¹⁹² Het zou een grote stap voorwaarts betekenen indien de Verenigde Naties deze voorbehouden zou laten vallen en het internationaal humanitair recht volledig op zich van toepassing zou verklaren. De argumentatie door de VN inzake de niet-toepasselijkheid van het internationale humanitaire recht is een aanfluiten van het beginsel van het internationale humanitaire recht dat iedereen behandeld moet worden met inachtneming van een aantal minimumregels die in het internationale humanitaire recht zijn neergelegd en dat deze regels niet ondergeschikt mogen worden gemaakt aan utilitaire

¹⁸⁷ X, “International Conference for the protection of war victims: report on the protection of war victims”, *I.R.R.C.* 1993, 391

¹⁸⁸ United Nations, *Secretary-General Bulletin: Observance by United Nations Forces of international humanitarian law*, UN Doc. ST/SGB/1999/13, 6 augustus 1999, dit Bulletin trad in werking op 12 augustus 1999.

¹⁸⁹ United Nations, *Secretary-General Bulletin: Observance by United Nations forces of international humanitarian law*, UN Doc. ST/SGB/1999/13, 6 augustus 1999, 7.2.; ICRC, *Geneva Conventions, answers to your questions*, Geneva, ICRC Press, 2004, 42

¹⁹⁰ R.-D. GLICK, “Lip service to the laws of war: humanitarian law and United Nations armed forces”, *Mich. J. Int. L.* 1995, 54

¹⁹¹ *Ibid.*, 70

¹⁹² Voor een ontkrachting van deze en andere argumenten die door de Verenigde Naties worden aangeduid, zie de uitvoerige bespreking: *ibid.*, 67 e.v.

doelstellingen ook al zijn deze doelstellingen het bewerkstelligen van de internationale veiligheid of vrede.¹⁹³

Een ander probleem is dat bij vredesoperaties onvoldoende aandacht gaat naar de bescherming van vrouwen en dat vredeshandhavers er niet in slagen om prioritaire aandacht te geven aan het vervolgen van verkrachting en andere vormen van seksueel geweld. Op deze manier creëren deze vredesoperaties een atmosfeer van straffeloosheid in gebieden die zich onder hun controle bevinden.¹⁹⁴ Een mogelijke oplossing hiervoor is zorgen voor voldoende opleiding van alle medewerkers bij vredesoperaties inzake de problematiek van geweld tegen vrouwen om op die manier te zorgen voor de nodige gevoeligheid voor deze problematiek bij de vredeshandhavers.¹⁹⁵

Ook de discriminatie die vrouwen ervaren in postconflictsituaties is een probleem. Deze problematiek behoort niet tot het onderwerp van dit seminarie. Belangrijk is wel dat de Verenigde Naties onder meer omtrent deze problematiek een resolutie 1325 hebben aangenomen.¹⁹⁶ Een aantal van de doelstellingen van deze resolutie zijn ook voor dit seminarie van belang. Zo stelt deze resolutie ondermeer dat de participatie van vrouwen bij postconflict-operaties en vredesprocessen verbeterd moet worden en dat voorzien moet worden in een training van VN-personeel inzake *gender* en de problematiek van AIDS/HIV. Ook stelt de resolutie dat de verzekering van het humanitair karakter van vluchtelingenkampen gewaarborgd moet worden en dat de nodige aandacht besteed moet worden aan de bijzondere behoeften van vrouwen en meisjes in conflict- en postconflictsituaties.

5. CONCLUSIE

Hoewel duidelijk is dat al heel wat vooruitgang is geboekt inzake het bestrijden van geweld tegen vrouwen in conflict- en postconflictsituaties is het pijnlijk dat men vandaag nog steeds moet vaststellen dat de meeste daden van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties ongestraft blijven. Het is de uitdaging voor de internationale tribunalen, het Internationaal Strafhof,

¹⁹³ *Ibid.*, 54

¹⁹⁴ ICRC, *Geneva Conventions, answers to your questions*, Geneva, ICRC Press, 2004, 38

¹⁹⁵ In die zin: E. REHN en E.J. SIRLEAF, *Women, war and peace, the independent experts' assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building*, New York, United Nations Development Fund for Women, 2002, 50

¹⁹⁶ United Nations, *Resolutie 1325*, UN Doc. S/RES/1325, 31 oktober 2000; over deze resolutie werd door Vera Dua en Eloi Glorieux een voorstel tot resolutie ingediend in het Vlaams Parlement, dit voorstel is op dit moment in bespreking in commissie, Voorstel van resolutie van mevrouw Vera Dua en de heer Eloi Glorieux betreffende de bevordering van de rol van vrouwen bij vredesopbouw en een Vlaams actieplan voor de uitvoering van VN-resolutie 1325, *Parl. St.* VI. Parl., nr. 68, 5 oktober 2004

regionale mensenrechtenmechanismen en niet in het minst voor statelijke rechtbanken om het tij te keren.¹⁹⁷

Een belangrijke vaststelling is dat vooral vanuit de hoek van de mensenrechten en het internationaal strafrecht vooruitgang is geboekt met betrekking tot de bestrijding van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Een antwoord van het humanitaire recht is meer dan ooit nodig. Ook de speciale rapporteur inzake geweld tegen vrouwen kwam tot de conclusie dat de Conventies van Genève opnieuw geëvalueerd moeten worden en opnieuw onderzocht om een antwoord te bieden op de evoluties inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties.¹⁹⁸ Eén probleem is bijvoorbeeld de onduidelijkheid in hoeverre niet-statelijke actoren aansprakelijk kunnen zijn voor geweld tegen vrouwen in conflictsituaties.

Ingevolge de rechtspraak van de internationale straftribunalen voor Ex-Joegoslavië en Rwanda is duidelijk geworden dat verkrachting en andere vormen van seksueel geweld tegen vrouwen in conflictsituaties als ‘ernstige inbreuken’ in de zin van het gemeenschappelijk artikel 147 van de Conventies van Genève moeten worden aangeduid en dat de bepalingen van de Conventies van Genève niet volledig aangepast zijn aan de huidige ontwikkelingen inzake geweld tegen vrouwen. De rechtspraak van de internationale straftribunalen leverde ook op andere vlakken grensverleggende bijdragen inzake de problematiek van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Zo bijvoorbeeld in de erkenning dat verkrachting foltering kan uitmaken, dat verkrachting een oorlogsstrategie, een wapen van etnische zuivering of een oorlogsmisdaad kan uitmaken, in de erkenning dat seksueel geweld tegen vrouwen een vorm van genocide kan zijn of in de aansprakelijkheid voor geweld tegen vrouwen dat door ondergeschikten werd gepleegd.

Ondanks de herhaalde kritiek dat de Conventies van Genève onvoldoende bescherming bieden blijft de reactie van het Internationale Comité van het Rode Kruis (ICRC) ondermaats. Het ICRC gaat er vanuit dat de huidige bescherming adequaat is. Het principe van neutraliteit mag het ICRC er niet van weerhouden om geweld tegen vrouwen tijdens en na gewapende conflicten krachtig te verbieden.¹⁹⁹

Een mogelijke oplossing is het aannemen van een nieuw verdrag inzake de bescherming van vrouwen in conflictsituaties dat een antwoord biedt op de problemen in het internationale humanitaire recht. Dit verdrag moet op

¹⁹⁷ K.-D ASKIN, “The Quest for post-conflict gender justice”, *Colum. J. Transnat. L.* 2003, 520-21

¹⁹⁸ United Nations, *Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences : Violence perpetrated and/or condoned by the State, Ms. R. Coomaraswamy*, UN Doc. E/CN.4/1998/54, 26 januari 1998

¹⁹⁹ J. GARDAM en M. JARVIS, “Women and armed conflict : the international response to the Beijing platform of action”, *Col. Hum. Rts L. Rev.* 2000-01, 56

duidelijke wijze geweld tegen vrouwen in conflict- en postconflictsituaties strafbaar stellen. Alle vormen van geweld, ook seksueel geweld, moeten hierin strafbaar gesteld worden. Of dit verdrag een instrument van internationaal humanitair recht is of behoort tot het contentieux van de mensenrechten is hierbij van geen belang. Het onderscheid tussen mensenrechten en internationaal humanitair recht en mensenrechten vervaagt immers. De creatie van een nieuw verdrag is op heden moeilijk haalbaar, gezien in de internationale politiek de vrees bestaat dat hierdoor het voortbestaan van nuttige regels bedreigd zou worden.²⁰⁰ Een andere oplossing is het voorstel van ondermeer Coomarswamy om de huidige Conventies van Genève en bijhorende Aanvullende Protocolen opnieuw te evalueren.

De keerzijde van de aandacht in het internationale recht en binnen de beschermingsmechanismen van de mensenrechten is dat vele zaken opgenomen zijn in actieplannen, aanbevelingen, voorstellen en andere vormen van *soft law*. Dat creëert moeilijkheden op het vlak van de afdwingbaarheid van deze verwezenlijkingen. Implementatie op nationaal vlak is nodig opdat deze ook een effectief middel zouden vormen. Dat proces gaat traag, te traag volgens sommigen.²⁰¹ Die implementatie en de bestraffing van geweld op lokaal vlak is echter nodig om de vandaag bestaande straffeloosheid tegen te gaan.

Het nodige moet worden ondernomen opdat de bestaande internationale normen worden nageleefd. Een effectieve bescherming inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties kan maar bestaan wanneer zowel op het internationale, het regionale en het nationale niveau vervolging mogelijk is van de daders van schendingen van de internationale normen.²⁰² Natuurlijk moet ook aan preventie de nodige aandacht worden gegeven.²⁰³ Ook moet men zich rekenschap geven van de veranderingen in de aard van conflicten: de meeste conflicten vandaag zijn van interne aard en vaak is sprake van niet-statelijke actoren, privé-milities, kindsoldaten. Deze zijn zich niet bewust van de internationale mensenrechten en het internationale humanitaire recht of gaan zich te buiten aan flagrante miskenningen hiervan. Te vaak blijven die overtredingen onbestraft. Vooral op dit vlak is nog heel veel werk aan de winkel. Zowel staten als alle partijen in conflicten, internationaal of intern van aard moeten ervoor zorgen dat vrouwen beschermd worden tegen elke vorm

²⁰⁰ *Ibid.*, 57

²⁰¹ J. GARDAM, "Women, human rights and international humanitarian law" *I.R.R.C* 1998, 429; United Nations, *women, peace and security, study submitted by the Secretary-General pursuant to security council resolution 1325*, United Nations Press, New York, 2002, 48

²⁰² In die zin: E. REHN en E.J. SIRLEAF, *Women, war and peace, the independent experts' assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building*, New York, United Nations Development Fund for Women, 2002, 48

²⁰³ *Ibid.*, 48

van geweld in conflictsituaties en moeten ervoor zorgen dat de verantwoordelijken voor inbreuken berecht worden.²⁰⁴

Het ICC betekent, na het grensverleggende werk van de straftribunalen voor Ex-Joegoslavië en Rwanda een nieuwe stap vooruit gezien de uitdrukkelijke bevoegdheid van het Internationaal Strafhof inzake geweld tegen vrouwen in conflictsituaties. Op haar beurt kan het ICC een antwoord bieden op de straffeloosheid waarmee veel daden van geweld tegen vrouwen in oorlogssituaties worden gepleegd. Om die reden kan het een bijkomende bescherming bieden voor geweld dat gepleegd werd tegen vrouwen in oorlogssituaties na haar inwerkingtreding op 1 juli 2002.

Ook inzake bescherming van vrouwen in postconflictsituaties tegen geweld door vredeshandhavers is sprake van een aantal internationale initiatieven die hoopvol stemmen. Alle verantwoordelijken voor misdrijven van geweld tegen vrouwen en seksueel geweld in conflict- en postconflictsituaties moeten vervolgd worden, ook deze die door VN-personeel en lokaal personeel worden gepleegd. Een noodzakelijke stap is wel de onvoorwaardelijke aanvaarding door de Verenigde Naties van de toepasbaarheid van het internationale humanitaire recht op haar medewerkers.

De strijd inzake geweld tegen vrouwen in conflict- en postconflictsituaties is op de goede weg, maar het doel is nog lang niet bereikt.

²⁰⁴ Over het streven naar een betere naleving van het internationale recht en de moeilijkheden inzake de toepasbaarheid van dat internationale humanitaire recht op niet-staatelijke actoren, zie: M. VUIJLSTEKE, *Proceedings of the Bruges Colloquium : improving compliance with international humanitarian law : 11th-12th September 2003*, Brugge, College of Europe, 2004, 179 p.